

होठ हिवसनी दुनिया.

(पाया) सायन पवित्र ईमार की. र. ७-१०००

(पाया) सायन पवित्र ईमार की. र. ७-१०००

हपनी पुरशियापर भेडा बहमीवास जाहयो. 'प्रिये' हवे भने डरी
पण व्याभ्वानमा लवानो आग्रह डरीश नडि." [पा. ४५]

(વાંચો) સચિત્ર ધામીક પુસ્તકો.

નરસીંહ મહેતા ભાગ ૧-૨

સચિત્ર દરેકના ૦-૧૦-૦

મીરાંબાઈ ભાગ (૧-૨)

સચિત્ર દરેકના ૦-૧૦-૦

રામલીલા ભાગ ૧-૨

સચિત્ર દરેકના ૦-૧૦-૦

વીણાવેલી ભાગ ૧-૨

સચિત્ર દરેકના ૦-૧૦-૦

સતિ દ્રૌપદી સચિત્ર ૦-૧૦-૦

મદ્દલસા ભાગ ૧-૨ સપુર્ણ

સચિત્ર કી. ૦-૧૦-૦

રાજ કઠીઆરો ૧-૪-૦

રક્ષક કે ભક્ષક ? ૦-૧૦-૦

સતિ સીતા સચિત્ર ૦-૧૦-૦

પતિનારાયણ વ્રત ૦-૬-૦

સત્યનારાયણની કથા ૦-૬-૦

સદગુણી વારાંગના ૦-૧૦-૦

ખત્રીસ પુતળીમાંની જુદી

જુદી વાર્તા ૧-૧૦ ભાગ

સચિત્ર દરેકની કી. ૦-૮-૦

કામલતા સચિત્ર ૦-૮-૦

સમાજનો શીકાર ૦-૧૦-૦

સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્ર ને તારા-

મતી સચિત્ર ૦-૧૦-૦

ચિતોડનો કરણ કી. ૦-૮-૦

પ્રતાપી પ્રમિલા કી. ૦-૮-૦

રૂપિરાજનાં પદ કી. ૦-૮-૦

ચતુર સ્ત્રી વિલાસ ગરખાવળી

(લગનનાં ગીત સાથે) ૦-૮-૦

જુદી જનેતા યાને પરિવર્તન

સચિત્ર ૦-૧૦-૦

હિંદુ સંસાર સચિત્ર ૦-૧૦-૦

જીવતી ચુડલ સચિત્ર ૦-૮-૦

રાજ હરિશ્ચંદ્ર હરીગીતમાં

સચિત્ર ૦-૬-૦

બોહણ ભાગ ૧-૨

સચિત્ર દરેકના ૦-૬-૦

પવિત્રકુમાર સચિત્ર ૦-૧૦-૦

પારસમણી ૧૯૨ પાનાં ૦-૮-૦

,, માટી રૂપક પાનાં ૦-૧૦-૦

ભક્તશીરોમણી પાનાં ૧૯૨

કી. ૦-૧૦-૦

ઝેરી ઝવેરી ૦-૧૦-૦

ઝેરૂં પૈસા કી. ૦-૮-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૭૮૫ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ દાદા દિવસના ઇતિહાસ

વિષય ૮-૧૩

દોઢ દિવસની દુનિયા.

કિંવા

મહેાંતના મહેાંમા.

: લેખક :

મંગલ.

-તે-

શિવસાહબ વિશુવન શાંસવડકર.

પ્રકાશક

રણછોડલાલ મેતીલાલ શાહ.

લીચીરાડ—મહેાવાદ

મુલ્ય ૦-૧૦-૦

પ્રથમાવૃત્તિ.

પ્રત ૨૦૦૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ
અમદાવાદ શાલય
ગુજરાતી કૌંપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૨૭૮૬

સર્વાધિકાર પ્રકાશકાધિન

ધી “ મનહર ” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં
મોતીલાલ ગણપતરામે છાપ્યો
પાનકોર નાકા—અમદાવાદ.

સંવત ૧૯૮૨

સને ૧૯૨૬

મ્હોતના મ્હોંમાં.

પ્રકરણ પહેલું.

“ દિવાની ”

જ ગતમા પાપ વધારે કે પુણ્ય ?
પ્રત્યેક પુરુષ પોતાના હૃદયને પૂછે, જીવનને
પૂછે, જે ઉત્તર મળે તે ખરો !

સ્વામથી કાળરાત્રિના પાયે પાયે ભરેલો બીષણ અધકાર નદિ
કિનારાને બપોરે બનાવતો હતો. અધકારને સુશોભિત બનાવતો
અવનવા રંગનો પ્રકાશ પાથરતો રંગનીકાન્ત આજે ગગનમાં ક્યાં
હતો ? શેષ શેષને ચાકેલા બાળકની પેઠે આકાશ શાન્ત હતું.

તેજના ટપકાની જ્યોતરૂપ મનાતા તારલાઓ અંધકારના ઓધને ચીરવા શક્તિ અજમાવતા હતા. પણ ક્યાય દેવની ઝીણી ઝીણી આખો જેવા તારામંડળના પ્રકાશથી અંધકાર ભેદાયા સાબળ્યા છે ? નદીના સ્વચ્છ જળમા પ્રતિબિંબિત થઈ તારાઓના લીસોટા પડી જતા હતા. જગતની સપાટી પરથતા કાળા પાપને અજવાળવા પ્રયત્ન કરતી પુણ્યની એ જાણે કિરણો હોય એમ ભાસ થતો હતો.

જે સુખાનંદના કિછળતા રત્નાકરની વચ્ચે જીવન નૈકા ઝુલાવી રહ્યો હોય તેને આવો નદી કિનારાનો એકાંત અંધકાર અત્યુક્ત નથી. આંખને આજ નાખતો દીપ, સુમન ચિહ્નાવેલી સુંદર શ્યામ, પ્રિયાનો દેહ ઉપર ફરતો સુંવાળો હાથ, અને એકાંત અનેક સુશોભિત શ્યમનગૃહ એ સુખાદર્શ છે; પરન્તુ જગતના ક્ષણિક સુખ જેના લલાટમાં વીધિદેવે ન આક્રમ્ય હોય તેવા હતભાગીને શું ? !

તે તો નદી કિનારેજ બટકે, અંધકારમાં આથડે, સ્મશાનમાં સોડ તાણે, કબ્રસ્થાનમા વિરમશે, ને મ્હોતના ગીત ગાય.

આવા અંધકારના સમયે નદીમાં શું પડ્યું ?

“ શાન્તિ ! કોઈક દૂબે છે, પાણીમાં ડુબકી ખાધી, પણ નીકળાયું હોય તેમ જણાતું નથી. ”

અંધકારમાંથી કોઈક અવાજ આવ્યો. એ માણસો નદી કિનારે ફરતા ફરતા આવતા હતા. તેમાંના એકે પાણીમાં કોઈ પડ્યાની ખાત્રી થતા જણાવ્યું.

“ તને તરતા આવડે છે કે ? ” ખીજાએ પ્રશ્ન કર્યો.

“ હા. ”

પહેલા માણસે કહ્યું ને કપડા ઉતારતા વધુ ઉમેર્યું.

“ હું તૈયારજ થાઉં છું. ”

“પણ આ કાળા અંધકારમાં.....”

બીજો માણસ પોતાનું વાક્ય પુરું કરે તે પહેલાંજ પ્રથમ બોલતા માણસે નદીમાં કૂદકો માર્યો. પાણી ઉછળ્યું; અને એ ઉછળેલા પાણીના યુદ્ધ પાછા પડતાં પણ સંભળાયા. કૂદકો મારનાર પાણીમાં ઉડે ઉતરી ગયો. કયાંક સુધી ડૂબેલોજ રહ્યો. કિનારા ઉપર ઉભા રહેલા બીજા માણસનું હૃદય ધ્રુવકવા માડ્યું. એક પળ તેને એક યુગ જેવી મોટી જણાવા લાગી. તે અસ્થિર મનથી આમતેમ ફરવા લાગ્યો.

થોડીવારે મધ્ય નદીમાં દુરથી કાંઈક પાણી ખસેડવાનો અવાજ આવ્યો. તે સાથેજ જીવનલાલના મજબુત હાથે પાણીને કાપી રહેલા જ્ઞાતિલાલે જોયા. તેના શ્વાસ નીચે એકો.

જીવનલાલ એક હાથે તરતો, એક હાથે પીઠ ઉપર ચઢાવેલો બોળે સંભળ તે આગળ વધી આવતો હતો. નદીના પાણી તેની પીઠ ઉપર ચઢી જતા હતા. એકાએક એક છોળ આવી ને તેની પીઠ પરનો બોળે દુર થઈ ગયો; પણ જીવનલાલે તે બોળને પુનઃ હાથ કર્યો ને પીઠપર લાધ્યો.

આખરે તે મહા પ્રયત્ને કિનારે આવી પહોંચ્યો.

સાંતિલાલે તેના હાથ પકડ્યો. કિનારાના મૂળમાં પણ પાણી ઊંડાજ હતા. જીવનલાલના પગ તળીયે ઈરતા ન હતા. સાંતિલાલે જીવનસિંહની પીઠ પરના બોળને દુર કરવા પ્રયત્ન કર્યો. તે બોળને હાથકવા મેળા સાંતિલાલને સમજાયું કે તે કાઠ સીનું સળ હતું.

સાંતિલાલ ચમક્યો. પરંતુ તેણે તે શળ ઉપાડી લીધું એટલે જીવનલાલ કિનારા ઉપર હાથ ટેકવી સહેલાઈ પૂર્વક ચઢી આવ્યો.

“ આ તો કોઈ સ્ત્રીનું સળ છે. ”

શાન્તિલાલ બોલી ઉઠ્યો.

“ નાજી ! ”

જીવનલાલ બોલ્યો ને તેણે વધુ ઉમેર્યું.

“ તે શબ નથી, કિન્તુ જીવતી છે. ”

“ કેમ જાણ્યું કે જીવતી છે ? ”

શાન્તિલાલે પ્રશ્ન કર્યો. તેની દ્રષ્ટિ અંધકારમાં ચોમેર ફરી રહી હતી.

“ જાતીના ધમકારા ઉપરથી હું કહ્યું કે જીવતી છે. પણ આપણે તેને જાગ્રત કરવાનો પ્રયાસ ઉઠાવવો જોઈએ. ”

જીવનલાલ તરફથી ઉત્તર મળ્યો. અંધકારના સામ્રાજ્ય તળે બન્ને જણ મુહૂર્તવાદી અને જાગ્રત કરવાના પ્રયાસમાં રોકાઈ ગયા.

કેટલીક વારે તે સ્ત્રી હાલી; અને તેણે એક ઉડા નિઃશ્વાસ લીધો.

“ જીવે છે તો ખરી. ”

“ શાન્તિલાલે જણાવ્યું. ”

થોડીવારે તે સ્ત્રીએ હળવે હળવે સહેજ આંખ ઉપાડી; અને પછી મીઝી દીધી. જીવનલાલે તેનું માથું બોળામાં લીધું.

“મ...ને...કેમ.....?...હૂણી મરવા દો ! ”

સ્ત્રી અસ્પષ્ટ રીતે બોલી.

પછી ધીમે રહી તે સ્ત્રી જીવનલાલના બોળામાંથી માથું ઉપાડી બેઠી થઈ ગઈ ને બોલી.

“ અને કેટલી દોને ? ”

તેના ઉચ્ચારમાં દ્રઢતા હતી. દ્રષ્ટિ પ્રકાશમાં હિમાદ તર-
વરતો હતો.

“ બાપ ! ” જીવનલાલ બોલ્યો: “ શાન્ત થાઓ. આટલા
આકળા શા માટે થાઓ છો ? ”

“ બહા પુરૂષ ! ” લે આ બોલી: “ તમે તમારા માર્ગે વધારો
મને મૃત્યુના માર્ગે પ્રમાણ કરી જવા, નદીના પાણીમાં ડૂબતી અટકાવો
નહિ. મારા માટે મ્હોત તૈયાર ઉભુ છું ! ”

“ આટલા ઉન્માદનું કારણ ? ”

શાન્તિલાલે પ્રશ્ન કર્યો.

“ તે જાણવાથી તમને શોભાન ? ”

ઉત્તર આપવાને બદલે તે આંખે સામે પ્રશ્ન પૂછ્યો.

“ વાર ? ” શાન્તિલાલે જણાવ્યું: “ તમારો કંઈ પરિચય આપશો ? ”

“ પરિચય ? ” આ બોલી: “ હા...! હું મારો પરિચય શું-
આપું ? એક મહા હતભાગિની તરીકે મને ઓળખો એટલે સળ ! ”

આની આંખમાં અશ્રુગ્રાયા આવેલા જીવનલાલે જોયા.

જીવનલાલને લાગ્યું કે દુનિયાના દેવ સ્વપ્નામાં આંખો મીચીને
પડેલા હશે. વિશ્વની વિમળ વારિકાના નવવિકાસિત પુષ્પ જેવી
સુકોમળ સુંદરીના શિર ઉપર વર્ષાનાતીત કષ્ટની વૃષ્ટિ કરનાર વીધિ
દેવને તેણે નિષ્કુલ માન્યો.

“ તમારો વધારે પરિચય ન આપો તો કાંઈ નહિ, ”—

જીવનલાલ બોલ્યો—“ પણ તમારું નામ શું છે તે જણાવવા તરફી થો
કે જેથી વાત ચીતમાં તમને બોલાવવા કામ લાગે. ”

“ નામ ? ” આ બોલી: “ નામ તો જોને કહું મારું નામ
સરોજ...પણ...”

“ પણ શું ? ”

સીને બોલતી અટકાવીને જીવનલાલે વચ્ચેજ પ્રશ્ન કર્યો.

“ લોકો અને બીજા નામથી બોલાવે છે. ”

આ બોલી. તેની દ્રષ્ટી જરા આકુળ-આકુળ થતી જતી હતી.

“ એ બીજું નામ શું છે ? ”

જીવનલાલેને સીનું બીજું નામ જણવાની ઉત્કંઠા બની.

“ પ્રથમ કહો કે હું માફે બીજું નામ જણાવું તે નામથી તમે મને બોલાવશો નહિ. ”

સીની આવી પ્રસ્તાવના સાંભળીને જીવનલાલના આશ્ચર્યના પાર રહ્યો નહિ. શાંતિલાલ મૌન રથીતિમાં રહીને આ બધું સાંભળ્યે જતો હતો.

“ તમે કહો છો તે કબુલ છે. ”

જીવનલાલે જણાવ્યું ને પછી વધારે ઉમેર્યું.

“ તમારા બીજા નામથી તમને બોલાવીશ નહિજ ”

“ માફે બિજુ નામ લોકોએ પાડ્યું છે “ દિવાની ” આ બોલી

આ સાંભળીને બન્ને જણ ચમક્યા. સરોજ સુદરીને દિવાની કહી સંબોધનાર લોકો પ્રતિ જીવનલાલેને ઘુણા ઉત્પન્ન થઇને તેની સાથે ‘ દિવાની ’ નું સંબોધન લોકોએ તેને આ કારણથી આપ્યું હશે તે જણવાને આતુર બન્યો.

“ તમને ‘ દિવાની ’ તરીકે લેખવાનું શું કારણ ? ”

જીવનલાલે પ્રશ્ન કર્યો.

“ કેંઈ લોકોના મઠાએ મગણા બધાં છે ? ” આ બોલી.

“ એક કણ દિવાની એટલે સધળા કહેવા લાગ્યા દિવાની. લોકો એ

પ્રમાણે દિવાની કહીને અને શા કારણથી પગપવા લાગ્યા તેની અને પંજુ બંધર નથી. ”

તેમે ગાંડા બનીગયા હશે ને તેથી લોકો તમને દીવાની કહેતા હશે જીવંજીવાણે એ પ્રમાણે જણાવ્યું.

“ હા...હું ગાડી ચપ ગપ હતી; ને એ ગાંડપંજુમાં મેં.....”

શ્રી અદિસુધી બોલીને પછી એકા એક અટકી પડી. તેની આંખમાં આંસુ ઉભરાયા.

“ શુ ! ” જીવનલાલ બોલ્યો.

“ મેં મારા એકના એક સન્તાનને ડુબાડી દીધું ! ”

“ નદીમાં ? ”

જીવનલાલ ચમક્યો. ”

“ હા. ” શ્રીએ જણાવ્યું. “ ને હવે મને જે પચાતાપ થાય છે, તે અસીમ છે. ”

“ પુત્ર હતો કે પુત્રી ? ” જીવનલાલે વધુ સ્પષ્ટીકરણ જાણવા માટે એ પ્રશ્ન કર્યો.

“ પુત્ર. ” શ્રીએ જણાવ્યું.

તેની આંખમાંથી આંસુ અવિરલ પણે વસા જતા હતા.

“ તેની વય કેટલી હતી ? ” જીવનલાલે પૂછ્યું.

“ માત્ર ચાર વર્ષની. ” શ્રીએ જણાવ્યું.

અશ્રોસ ! ” જીવનલાલે દીલગીરીના દમ બેચ્છા ! ” તમે ઘણો મનન ગુજર્યો. ચાર વર્ષના પુત્રને ખોતાના હાથેજ અકાળે કુદ્યાને મરણુજ વડે એ કેટલું અપહર ! ! ”

“ એ અપહર પાવના પચાતાપ માટે તો હું જીતમહત્ત્વે કરવા

માયું છું.” સ્ત્રી બોલી: ” માટે અને છોડી દો. નદીના જળમાં ડૂબેલા મારા પતેના પુત્રને શોધવા માટે અને નદીના જળના ગર્ભમાં જવા દો.”

“ આમલ્યા કરવી એ પાપ છે; એક પાપ કર્યા છતાં હજી એવાજ ખીન્ન બચકર પાપને બહારવાની ધૃત્તિ—ઉન્માદને સમાવી શો.” જીવનલાલે જણાવ્યું.

સ્ત્રી ચૂપ રહી. તેની આંખમાંથી આસુ ધોધધ્ધ વણા જતા હતા. જીવનલાલ કેમપણ ઉપાયે સ્ત્રીને શાત કરવા માગતો હતો. શાંતિલાલ અત્યાર સુધી મૌન મૂકીને ઉભો હતો; પરંતુ સ્ત્રીએ તેના સ્થામી દષ્ટિ કરી હોત તો તેને જણાત કે પોતાના દેવ દુર્લભ સૌન્દર્યના રમને શાંતિલાલની દષ્ટિ પી રહી હતી.

સ્ત્રીને મૌન જોઇને જીવનલાલે પ્રશ્ન કર્યો.

“ તમારા પુત્રને જળમાં ડૂબીને મરી ગયા કેટલો વખત થયો ? ”

“ એ એક વર્ષ થશે.” સ્ત્રી બોલી.

“ તમારા પુત્રને તમે મારી નાખ્યો તમાર પછીથી લોકો તમને દિવાની કહીને બોલાવતા હશે.” જીવનલાલે કહ્યું.

“ હા.” સ્ત્રી બોલી.

“ હવે હું એ પૂછું છું કે:—” જીવનલાલે વધુરધુ ઝડપ ઉતરવા માડ્યું:

“ તમારા પુત્રને તમારે મારી નાખવો પડ્યો તેનું કારણ તો હશે ? ”

“ કારણ પૂછો છો ? ” સ્ત્રી બોલી.

“ હા.” જીવનલાલે જણાવ્યું.

“ જીવનલાલ ! ” શાંતિલાલે મૌન તોડ્યું: “ આ બાઇને આપણું શેઠ લગ્ન થયો. ત્યાં વધારે પૂછજો. બીના કપડાથી તેને સરદી લાગી જશે.”

શાંતિલાલ આત્મર સુધી શા માટે મૈન ઉભો રહ્યા હશે, તેનું કારણ કોને જડ્યું નહિ. જીવનલાલે શાંતિલાલના શબ્દોને માન આપતાં જણાવ્યું.

“સરોજ ! અમારા ઘેર ચાલો. જુઓ બીના કપડાથી કદાચ શરદી લાગી જશે.”

“હું તમારી સાથે આવીશ નહિ.” સ્ત્રી બોલી: “તમારે જવું હોય તો જાઓ. મારે તો મારા પુત્રની શોધ કરવા નદીમાં પડવાનું છે.”

“તમારો પુત્રતો દેવના દરબારમાં ચાલ્યો ગયો હશે, સરોજ !” જીવનલાલે જણાવ્યું: “કાંઈ તે નદીમાં છુપાઈ ગયો નહિ હોય !”

“તો હું દેવના દરબારમાં જઈશ.” સ્ત્રી બોલી.

“સરોજ ! ઉંમર છોડી દો. અવશેષ જીવગીને સુધારવા તૈયાર થાવ. તમારું પાપ આત્મહત્યાથી નહિ ધોવાય પશુ...બાકીની જાંઘી પવિત્રપણે વિતાવશોતોજ એ પાપનું પ્રાયશ્ચિત થયું મળ્યુંશે.” જીવનલાલે જણાવ્યું. ‘માટે અમારી સાથે ચાલો. તમારો વાળ પશુ ત્યાં વાંકો થશે નહિ.”

જીવનલાલના શબ્દો શાંતિલાલે સરોજ જણે તેના તરફ અશ્વ-જાણીપણે આકર્ષાતી હોય એમ બન્યું. સરોજનો ઉંમર શાત થઈ ગયો ને તે બોલી.

“ચાલો, હું તમારે ત્યાં આવું; ને પછી મારો પરિચય વધારે જણાવીશ.”

પછી ત્રિપુટીએ નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. સર્વત્ર અંધકારનું જોર જામી રહ્યું હતું !.....

પ્રકરણ બીજું.

દિવાનીની કથા.

“મા” રૂં ગામ મણિપુર છે. જગમોહનની હું પુત્રી છું છ વર્ષ પહેલાં માં રૂં લગ્ન થઈ ગયું છે. મારા સસરાનું ગામ સારંગપુર જ્યારે મને પરણવામાં આવી ત્યારે મારી ઉમ્મર ચૈદ વર્ષની હતી. મારા પતિના ઘરમાં સાલખીતો નહિ પરંતુ સારી રીતે જીવન નિર્વાહ થઈ શકે એટલી જોગવાઈ હતી. મારા સાસરાને એક જ પુત્ર હોઈ તેઓ મારા પતિને કંઈપણ કામ કરવા દેતા નહિ. અત્યંત લાડકોડમાં ઉછરતા મારા પતિ એકદમ આળસુ બની ગયા. હું બધી વખત તેમને ઉદ્યમ કરવાનું કહેતી; પરંતુ તેઓના પ્રમાદ શાસ્ત્રીમાં કામ કરવાની કલંમનો સર્વથા અભાવ હોય ત્યાં મારી બલામજબૂતી શી અસર થાય ? ને મારા સસરા તરફની છુટજને લઈને તેા તેઓના પ્રમાદ બળેલાં વધી ગયા.

એવર્ષ પહેલાં મારા સાસરાનું અવસાન થઈ ગયું ને મૃદની જોખમદારી મારા પતિ ઉપર આવી પડી. હું પસંદગીમાં જઈ ત્યાર પહેલાં જ મારા સાસુ ગુજરી ગયેલા હોય હવે અમે મૃદમાં જોજ માણસ રહ્યા. મારા સાસરાનું કારજ કરવામાં ઘરની થોડીબધી

શિક્ષક ગીરે મુકાબ મહિ. હિન્દુ સંસ્કરમાં કરજ કરીને પણ કારજ કરવાનના ભયંકર રીવાજને ચારા પતિએ માન્ય આપ્યું

કારજનું કામ ખલાસ થયા પછી અમારી પાસે છમાસ ચાલી શકે એટલી ભેખવાઈ હતી. હ માસ પછી શું કરીશુ? જુએ મરવાનો વખત આવશે તો આપા આ પ્રશ્નો ચારા પતિને હું પૂછતી પણ તેઓ તો એમજ જવાબ આપતા કે: “કાલની ચિંતા કરવી નહિ. આજના મુંઝવિસને કાલની ચિંતામાં આ માટે કુઝળારી રીતે પસાર કરવો? સંભવ છે કે આવતી કાલના મર્યોદમ પહેલા આપણી ચિંતા પરમાત્મા દુર પણ કરે. તો પછી આપણે ચિંતાનો પોટલો છોડીને દુનિયાની મુસાફરી કરવી?”

મને મારા પતિની આ દિલ્લથી મુદ્દલ મમતી નહિ; પરન્તુ તેમને જરા પણ કુઝ ન થાય એ ઉદ્દેશ હું વધારે બોલવાની હિંમત દર્શાવતી નહિ.

ખર્ચ તો બે આણસનું હતું પરન્તુ આવક વિના ભવક થતી રહે તેનું પરિણામ શું આવે?

આખરે મારા દાગીના આપીને મેં મારા પતિની મુંઝવણ દુર કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. એક પછી એક દાગીના વેચાતા જતા હતા, ને માફે કાળજી આપત જતું હતું, પણ મારા પતિને કંઈપણ દાગી આવતું નહિ. મેં બધી વખત કહ્યું કે “દાગીના ખલાસ થશે ત્યાર પછી આપણે શું કરીશું?” માટે કંઈપણ ઉચમ કરાતો સાઈ નહિતર આપણને જુએ મરવાનો કાળ પ્રાપ્ત થશે.”

આ વિનવિના પ્રયત્નતરમાં મારા પતિ માત્ર એટલુંજ કહેતા; “કાલની ચિંતા કરવી નહી.”

છેવટે દાગીના પથ્થુ ખસાસ થયા. ઘરમાં એક પાછપથ્થુ રહી નહિ ચુકો એતવવા માટે લાકડાપથ્થુ ક્યાથી હોય અમે બે દિવસ લુપ્ત રહ્યા. ત્રીજે દિવસે મારા પતિએ સો રૂપીઆ લાવીને મને આપ્યા. મેં માન્યું કે એ દિવસના ઉપવાસના કાષ્ટથી હવે કમાવાનું સરળું ખરું. પરંતુ સો રૂપીઆ જેવીર કમ એમ કમાણીમાં કેવી રીતે તે મળી ! એ જાણવા માટે મેં પ્રશ્ન પૂછ્યો. એના ઉત્તરમાં મારા પતિએ જણાવ્યું.

“ મારા કાકાના દીકરા પાસેથી સો રૂપીઆ ઉછીના લઈ આવ્યો છું. આપણે કાંઈ ગભરાવાનું જ નથી. ! ”

આ સાંભળીને મારા દુઃખનો પાર રહ્યો નહિ. આવી રીતે ક્યાં સુધી નભવાનું હતું ? ધણીયે વખત મેં મારા પતિને કંઈ પથ્થુ કરવા હાથ જોડીને વિનવતી કરી; પરંતુ ન્હાનપણમાં લાડ ભોગવેલા એટલે સુવાણુ સરીર કામના બોળને શી રીતે સહી શકે ?

છેવટે એ સો રૂપીઆ પથ્થુ ખસાસ થયા મેં મારા પતિને કહ્યું.

“ નાથ આજે આપના લાવેલા સો રૂપીઆ ખસાસ થઈ ગયા છે. આવતી કાલે વળી લુપ્ત મરવાનો પ્રસંગ આવ્યો છે. વ્હાલા આમ ક્યાં સુધી ચલાવશો ? શા માટે ઉઘમ ન કરવો ? કોઈની પાસેથી મળતી રકમથી કંઈ વરસો નીકળવાના હતા ? બવહારમાં અનેક ઉપાધિઓ આવશે એ વખતે આપણી દશા કેટલી શોચનીય કહેવાય માટે ગમે તેમ કરીને પથ્થુ બે પૈસા પ્રાપ્ત થાય એવો ધંધો કરાતોસાઈ અત્યારે આપણને જે મદદ કરે છે તે..... ”

“ હવે તારૂં પુરાણ બંધ કર. ” મારા પતિએ માઈ પુરૂં સાંભળ્યા પહેલાં વચ્ચે જ બોલવા માંડ્યું; “ કામ કરીને તોડી નાખ

તું એ ક્યાંનો ન્યાય ? વ્યવહારમાં શી વિટંબના આવવાની હતી કે ઉઘમ કરવો ? ”

મેં કહ્યું “ ઉઘમ કરીએને એ પૈસા આપણી પાસે એકઠા થાય તો આપણને કામ આવે એક પ્રસંગ ઉઠેલો હજી બાકી છે, તેની આપને ખબર પણ નહિ હોય. વ્યવહારના માર્ગમાં અનેક મુશ્કેલીઓ મ્હોં વિકાસીને ઊભી છે. નાથ ! ”

તેમણે પૂછ્યું. “ કયો પ્રસંગ હજી બાકી છે ? મારા માતા-પિતાના કારણ થઇ ગયા છે કદા આપણને ખાવા પુરં જોઇએ, ને તેટલું તો મને તમારો આવી મળશે આપણી ચિન્તા પરમાત્મા રાખશે. ”

મેં કહ્યું : “ કયો પ્રસંગ બાકી છે તે કહું ? એ પ્રસંગ ઉઠેલો માટે આપણી પાસે બસો ત્રણસો રૂપિયા હોવાજ જોઇએ. એ પ્રસંગ કયે વખતે આવે એ કાંઈ કહી શકાય નહિ...એ પ્રસંગ તે શીમંતનો પ્રસંગ ! ”

મારા પતિ આ સાંભળીને ચમક્યા. મારા શબ્દો તેને યુક્ત લાગ્યા હશે કે નહિ તે તો હું કળી શકી નહિ. તેમણે મને જણાવ્યું.

“ ગાંડીરે ગાંડી ! આમ વલોપાત શાના કરે છે ? પરમાત્મા દાત આપે છે તેની સાથે ચાવવાનું પણ આપે છે. મિથ્યા ઉપાધિ રાખવી એ મૂર્ખતા છે પરમાત્મ શક્તિને જાણવામાં અપૂર્ણતા છે. ”

“ પણ આવતી કાલ માટે ઘરમાં નથી તેનું શું ? ” મેં બહુજાન દિલગીરી બરેલા અવાજે કહ્યું.

“ હું હમણાજ બીજા સો રૂપિયા ઉછીના લઇ આવીને તારા હાથમાં મુકું છું ! ”

એમ કહીને મારા પતિ ઘર બહાર નિકળ્યા.

મને તેમની આવી વર્તણૂકથી અત્યંત દુઃખ થતું હતું. આવી

રીતે ઉછીના રૂપિઆ લાવીને ગૃહ સંસાર કયા સુધી ચાલશે ? એવો વિચાર જ્યારે મારા અંતઃકરણમાં સ્ફુરતો ત્યારે મને ધણુંજ વચ્ચું લાગતું. પરંતુ મારા પતિને ખોટું લાગે નહિ એ માટે હું તેમને કદી પણ ઉંચા સાદે કહેતીજ નહિ. ગમેતેમ થશે. પતિને જ્યારે દુઃખ આવશે ત્યારેજ મને દુઃખ આવશે ને ? આ પ્રમાણે હું મારા આત્માને સંતોષતો અનુભવ કરાવતી.

ઉછીના રૂપિઆ મળ્યા જતા હતા ને મારા પતિનો પ્રમાદ દિન પરદિન ધણેજ વૃદ્ધિગત થતો જતો હતો. બીજેજ દિવસે સો રૂપિઆ લઈ આવ્યા પછી ધણી વખત ઉછીના રૂપિઆ લઈ આવી મારા પતિ એમ અને આપેલા; ને મેં ગૃહસંસાર ધણી કરકસરથી ચલાવવા માડ્યો.

થોડા મહીના એવી રીતે ઉછીની રકમમાથી અમે વીતાવ્યા. જ્યારથી ઉછીના રૂપિઆ આવવા માડ્યા, ત્યારથીજ મેં મારાપતિને કંઈપણ કામ કામ કરીને પૌસા પ્રાપ્ત કરવાનું કહેવા માંડ્યું હતું એક પણ દિવસ એવો નજતો કે જે દિવસે મેં મારાપતિને સવિનય પ્રમાદ ત્યાગ કરવાની વિનંતિ નકરી હોય તેમ એક દિવસ એવો પણ નથી ગયો કે જે દિવસે મારા પતિએ મારી સવિનય વિનંતીને તિરસ્કારી ન કહાડી હોય.

પછી તો અમારા પર એકાએક આદત ટૂટી પડી. એક ફિલસૂફ મધ્યાહને મારા પતિ બહારથી ઉદાસિન મુદ્રાએ આવ્યા. મેં નિત્યના નિયમ અનુસાર રિમતનું સ્વાગત કર્યું; પરંતુ મારા પતિએ તે દિવસે પ્રતિસ્વાગત કર્યું નહિ. દરરોજ તો મારા પતિ મારા સ્ત્રીવસ્ત્ર પ્રતિ સ્વાગત રિમતથીજ કરતા; અને એ દિવસે જ્યારે મેં એમની એવી

સ્ત્રીતિ જોઈને ત્યારે અને ઉડી આધાત થયો. મેં મેસ્તવાને આસન માથેરી આપ્યું; પ્રજા મારા પતિ તો મૃદંગા પ્રવેશતાજ જોડલા પર લમણે હાથ ટેકવી બેસી રહ્યા.

મેં પૂછ્યું: “ નાથ ! આને ઉદાસ કેમ છે ? ”

તેમણે ઉત્તર આપવાને બદલે રડવા માંડ્યું. પતિની આંખમાંથી આંસુ ટપકતા જોઈને કંઈ પત્નીનું હૈયું નહિ ચીરાય ? મારું હૈયું પતિની આંખમાં આંસુ જોઈને ચીરાય મળ્યું: મારી આંખમાં પ્રજા આંસુ ઉભરાયા. મેં મારા પાસપ વતી રહતા વદને મારા પતિના આંસુ લૂછવા આડવાને પૂછ્યું.

“ નાથ ! આને આમ રડો છે કેમ ? શું માયું દુઃખ છે ? દાખું ? ” એમ કહીને મેં મારા હાથવડે મારા પતિનું મરતક દાખવા માંડ્યું. પછી મારા પતિ બચ્ચાજ ખિન્ન જવાળે બોલ્યા.

“ માયું દુઃખનું નથી; પરંતુ હૃદયની જડાણમાં દુઃખ છે ! ”

મેં કહ્યું: “ તેમાં આંખમાં આંસુ શા માટે લાવવા ? અત્યુખ ઉપર દુઃખ અને સુખ આવવાજ કરે છે. અને કહેશે તમને સુ દુઃખ છે ? ”

તેમણે જણાવ્યું “ વહાણી ! તારા હૃદયની કિંમત અને હવે બરબર જણાઈ ગઈ છે. આવતી કાલે આપણને જુએ મરવાનો પ્રમત આવશે. મારા પાપમાં તારા જેવી એક સુંદર સુંદરીને જીવના સંકેષ તનથી ચોત્તની નવનીત સમાન રહેને એમાંથી નાખવી પડે છે એ જણ્યુંતાં હવે અને દુઃખનો અનુભવ થાય છે. હજીના રૂપીઆ લેવા માટે આને હું ધણે ધણે રથને બટકયો; પરંતુ અને એક પાછ પછુ રૂપી નથી. આવતી કાલનો દિવસ હવે આવણા માટે જવકર છે. ત્રિયે ! અનાજના પછુ સાસા પડશે. ખરેખર ! મારા જેવો દિલ્લ

બાગી પુરુષ—પાપી કહું તોપણ આણે કોઇ નહિજ હશે તેં મને બહુ બહુ સમજાવ્યો પરંતુ હું પ્રમાદાધ કથું પણ સમજ્યો નહિ જો મેં પ્રમાદનો ત્યાગ કરી કંઈ પણ ઉત્તમનો રસ્તો મક્કણ કર્યો હોત તો કેટલો આનંદ અનુભવત ! અત્યારે હવે બીજા માગી ! જીવન નીમારવા જેટલી દુઃખજ સ્થિતિમાં સડોવાના માટે મને પાગરા પગિતાપ થાય છે. મારા પ્રમાદની પરાકાષ્ઠા થઇ. ઉઝીના પૈમા લગ્નને દિવસો નિતાવવા પડ્યા, તથાપિ કામ કરવાની વૃત્તિ અંતઃસૂત્રી પણ મારામાં ઉપસ્થિત થઈ નહિ અદ્ધમાસ આવતી કાલથી આપણે રસ્તે રક્ષિતા બીખારીની પેઠે રોટલાના ટુકડા ઉધરાવનાર બીખારી દંપતી બની જઈશું.

મગ પતિને હવે કેક સમજણ આવી એમ મને લાગુ તેમના શબ્દોમાં હૃદયપૂર્વકના પશ્ચાતાપનો ધ્વનિ દતો આટલું બોલતામાં તો તેમના બાજુ કંઈ બનાઇ ગયા ને તેઓ મરોટથી રડી પડ્યા.

મે તેમના અંતુ લુછ્યા ને આશ્વાસનના રાખડો કહ્યા. બીજો દિવસે ખાવાનું બનાવ મળી શકે એમ હતું નહિ; તો પણ પરમાત્મા ઉપર શ્રદ્ધા રાખીને સુખ દુઃખ સહન કરી આનંદમાં રહેવા મેં પ્રાર્થના કરી.

પછી તો મારા પતિ કંઈપણ ઉલ્લમ કરવાના નિશ્ચયપર આવી ગયા. તેમના એવો દ્રઢનિશ્ચય જોઇને મારા આનંદનો પાર રહ્યો નહિ કદાહી નિશ્ચયો હૈયનાં બાંધીમ જડાવાને ચીરી નાખવાનું ઉદ્ધમનું અસ્ત્ર, મારા પતિના હાથમાં આવે એ પણ જોવાની મને તીવ્ર અભિલાષ હતી.

પરમાત્માએ મારી એ અભિલાષ તૂટ કરી. બીજોજ દિવસે પચાસ રૂપિયાની નોકરીમાં મારા પતિ દાખલ થઈ ગયા. જો કે નોકરી સખ્ત હતી; પરંતુ તેવી સખ્ત નોકરી કર્યાં સિવાય મારા

પતિનો છુટકો ન હતો. લાડ કાડમાં ઉછરેલાને કંઈ પણ કામ ન કરતાં શરીર સુવાળું થઇ ગયું હોવાથી નોકરીમાં તેમને સખ્ત પરિશ્રમ પડતો હતો.

ધીમે ધીમે સાતુકુળ ઉઘમ શીધી લેવાશે, મારા મનમાં એ પ્રમાણે ધાટ આવતો હતો. પરંતુ અમારા ઉપર કુદરતને કંઈ દાઝ હશે ને તેથી મારા પતિની તખીયત લથડી.

માદગી આવવાનું કારણ સતત ને સખ્ત પરિશ્રમ હતો. જ્યારે મારા પતિ માંદા પડ્યા; ત્યારે અમારા ઘરમાં એક રાત્રી પાંચ પચ્ચ નહિ, તેમ ઘરમાં એવી એક પચ્ચ વસ્તુ નહિ કે જે વેચીને તેના ખે પૈસા મેળવી શકાય. એટલે મારા પતિને રોગથી પીડાતા અટકાવવા માટે મારે શું કરવું? મારા પતિ તો એમાન દશાને પ્રાપ્ત હતા ને મારે જીવ ગણામાં આવીને ભરાઇ ગયો હતો. મને વિચાર આવ્યો કે પડોસીને ત્યાંથી થોડા પૈસા ઉછીના લઇ આવું. તરત હું એક પડોસીને ઘર ગઇ. એ ઘરના એક વૃદ્ધ રહેતી હતી, તેને હું ‘મા’ કહતી હતી. “મા?” મેં ઘણાજ દુખિત અવાજે કહ્યું આજે તમારું થોડું કામ પડ્યું છે.

“મારું?” ડોસીમા બોલ્યા: “કહે, ખેટા સરોજ! મારું શું કામ છે?”

ડોસીમાના શબ્દોમાં અત્યંત વ્હાલ હતું, મને લાગ્યું કે જરૂર ડોસીમા મને ઉછીના રૂપિયા આપવા જેટલી દયા બતાવશે. પરંતુ મારીએ માન્યતા ખોટી પડી. ડોસીમાએ મને એક પાઈ પચ્ચ આપવાની એકબી ના પાડી.

ત્યાંથી નિકળીને બીજા પડોસીને ત્યાં ગઇ; એમ સમજા

પાડોસીને ઘર જઈ આવી; પરંતુ કોઈએ પણ મને એક સમજ આપી નહિ.

આ બાબુ મારા પતિનો રોગ ઘટવાને બદલે વધે જતો હતો. ઉપચાર માટે એક પાઠ પણ નહિ એવી સ્થિતિમાં મને આપઘાત કરવાનો વિચાર આવ્યો. પરંતુ પાછળ મારા પતિની યાકરી એક કરે ? એ વિચારથી આત્મહત્યાનું સાહસ માડી વાળવાની મને ફરજ પડી.

અંતે મારા શરીર પરના કપડાને વેચવાનો મેં વિચાર કર્યો સાડી વેચતા તેના જે પૈસા આવ્યા તે પૈસામાથી એક પાંચનું પણ અનાજ ન લેતા બૂખ્યા પેટે મેં મારા પતિની યાકરી અને ઉપચાર માટે એ પૈસા ખર્ચ્યા. પત્નીનું છત્ર પતિ બચાવ છે. પતિના જીવનની પાછળ પત્ની પોતાનું જીવન ઓવારી નાખે એ સર્વથા સ્વચ્છ-વિક્રમ છે.

બગવાનને અંતે અમારા પર દયા આવી હોય તેમ મારા પતિની તખ્તીયત સુધરતી આવી. મેં પરમાત્માનો પાડ માન્યો.

જ્યારે શરીર તદ્દન સુધરી ગયું જણાયું ત્યારે મારા પતિએ પુનઃ નોકરી શોધી કઢાડી. એ નોકરી સખત હતી નહિ, એટલે પગાર પણ વધારે હતો નહિ. માત્ર પંદર રૂપિયાના પગારમાં અમારા બન્નેનું પોષણ ધણીજ સુરેલીએ ચાલવા લાગ્યું.

બહુ વખત મારા પતિએ મોટાડી નોકરી શોધવાની તકલીફ ઊઠાવી, પરંતુ બાગમા પંદર રૂપિયા હોય ત્યાં વિશેષ ક્યાંથી ગળે ?

આ વખતેજ મારા પતિને સમગ્રયુગ કે પિતાની ઉમાતીમાં કંઈ પણ ઉલ્લમ કર્યો હોત તો અત્યારે બધા સારા દરજ્જા પર ચોતેરિયત પણ પરિતાપ પાછળથીજ થાય છે. જ્યારે સર્વે સાતુકુળ હોય છે,

તમારે માનવી મનુષ્યવને જીવી જાય છે; પરંતુ જ્યારે વિધિ પલટે છે ત્યારે એ માનવી હાલતા ને ચાલતા સજ્જડ ઠોકરોળ ખાય છે. ને કાળા માથાના માનવીની આખો એ વખતેજ ઉધડી જાય છે.

મારા પતિના માટે પણ એમજ થયું. મારા સાસરા જીવતા હતા ત્યારે તેઓ મારા પતિને જરા પણ કામ કરવા આપતા નહિ, ને મારા પતિને એ લાડકોડમાં પ્રમાદ વચ્ચતા સ્વીકારીને જાન્યે જ્યારે સંકુટની કાળી વાદળીઓ જોરબંધ વટી પડી ત્યારેજ તેમણે જીવમના રસ્તે પ્રમાણ કરવાનું યુક્ત માન્યું.

પંદર રૂપિયામાંથી ગુજરાન મહા મુશ્કેલીને ચાલતું ત્યા કંઈ પણ રકમ અમારી પાસે બચે તી રીતે ?

વળી એક કટની વાદળી અમારી ઉપર ઝંઝુમી, એ વાદળીમા પાણી અમૃત જેવા મીઠાં ભરેલા હતા એમ તો ખરુંજ.

તે શું ? સીમંતનો પ્રસંગ. હિન્દુ સંસારની કુરહિને માન આપીને એ પ્રસંગે પાચસો જેટલી મ્હોટી રકમ જમણુવારમાં ઉઘડી નાખવી જોઈએજ. જેમ પિતાનું તેરમું જવા ન દેવાય તેમ સીમંતને પ્રસંગે પણ ન જવા દેવાય, હિન્દુ સંસારના ગૃહે ગૃહે આવી દૃઢ અન્યતા છે. મારા પતિ પાસે પાચસોની રકમ તો શું પરંતુ પાંચ રૂપિયા પણ ન હતા; એટલે તેઓ વળી ચિન્તાની આમમાં પોતાના દેહને પ્રવળવા લાગ્યા.

એં તેમની ચિન્તા દુર કરવા કહ્યું: “કુરહિના એમ કવાની અગમ્યને કાઈ જરૂર નથી. પ્રતિજ્ઞાના પુતળાઓ ભલે એવા અનિષ્ટ રિવાજોને એણે, આપણે તેમ વર્તવાની જરૂર નથી. એમ કરવાથી નાજીજાત નિકરી; પણ તેથી આપણે હરવાનું નથી. આપણી પાસે પૈસા નથી, તેમ કાંઈ આપણને ધીરે તેમ પણ નથી એવા સંયોગોઆં

નાહક ચિન્તામાં દહન થવું એ મુર્ખતા છે. સમાજના અનિષ્ટ રિવાજો માણસને હેવાન થવાની ક્ષરજ પાડે એવા છે. આપણે એવા રિવાજો સ્થાને ખંડ ઉઠાવવું જોઈએ. વળી આપણી પાસે પૈસા પણ નથી. જેથી આપણે ખંડ નહિ ઉઠાવીએ તો શું કરીશું ? પૈસા ક્યાંથી ઉઠાવીશું ? ”

મારા પતિ પણ મારા જેવાજ વિચારના હતા. હિન્દુ સંસારના ખરાબ રિવાજો તેમને પ્રસંદ ન હતા. પરંતુ જેમ પિતાનું કારણ તેમણે ક્યું, તેમ સીમંતનો પુણ્ય પ્રસંગ પણ સારી રીતે ઊજવવોજ જોઈએ એમ તેઓ અનિચ્છા છતાં ખિન્ન હૃદયે સ્વીકારવાનો વિચાર કરતા. કારણકે શાંતિની નિદાનો તેમને ડર હતો.

મેં તો બહાદુર બનીને એવા દુષ્ટ રિવાજો સ્થાને થવા ખૂબ ઉશ્કેર્યા, ને તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે મારા પતિએ પોતાનો વિચાર બદલાવ્યો. શક્તિ નહિ હોવા છતાં મને તેમ કરીને પણ મિષ્ટાન્નમાં પાણીની પેઠે પૈસા વાપરીને પ્રતિષ્ઠા જાળવવાના તેમના વિચારો ઉડી ગયા. તેમના આ વિચાર પરિવર્તનું કારણ મને તે હો. મારી ઉશ્કેરણીનું કારણ હોય કે અશક્તિનું કારણ હોય.

પરંતુ તેથી લાજ એ થયો કે મારા પતિનું શરીર ચિન્તામાં દહન થતું અટક્યું.

સીમંતનો પ્રસંગ એમ જવા દીધો ને અમારા માટે જમા લાં વાતો થવા માડી કે. “બાપ મરી ગયો ને દીકરા વંદી મયો.”

મારા પતિ માટે વધુ ખરાબ શબ્દો બોલાવા માંડ્યા, જે મારા માટે અસહ્ય હતા, પરંતુ મુંજે મ્હોંએ હું તે સાંભળી રહેતી.

પણ નિંદાની વાતો. થોડો વખત ચાલીને પછી શાંત થઈ ગઈ. મને પુત્ર પ્રસવ થયો.

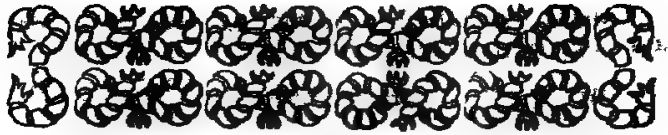
આટલી હકીકત નિવેદન કર્યા પછી હવે એક કારણ પ્રસંગ કહેવા બાકી છે તે સાંભળો.

મારા પુત્ર સુમનની વય ચાર વરસની થઇ ને તે બોલતાં શીખ્યો પાડોશના છોકરાઓ સાથે તે રમવા લાગ્યો. કોઈની પાસે રમકડું જુએને એવું રમકડું પોતે મેળવવા લાગ્યો. રમકડાની કીંમત કામ વધુ નહિ એટલે મારા પતિ સુમનની માગણી સંતોષી ચકતા હતા. પરંતુ એક દિવસ સુમનનો મિત્ર ગુલાબ તેના પિતાની સાથે મોટરમાં બેસીને ફરવા ગયો તે જોઇને સુમને ઘેર આવીને મોટરની હઠ ઘીધી. અમે સુમનને ધણુએ સમજાવ્યો પરંતુ તાલ હઠ પ્રમાણે તેણે પોતાની હઠ છોડી નહિ. પુત્રની માગણી ન સંતોષી શકવા બદલ મારા પતિ ધણું જ દુઃખ પામ્યા. મને તે ન ગમ્યું. બ્યારે મનને ખૂબ સમજવીને સમજાવીને હું યાદી છતાંય તેણે ન માન્યું ત્યારે મારા પતિને દુઃખી થતા જોઇ મેં બચકર માર્ગ ગ્રહણ કર્યો. સુમનને લઇ હું નદી કિનારે આવીને મેં...હા...ય ? મારા એ એકના એક એ સુમન જેવા પુત્રને ગળતી દાળાંને પાણીમાં ડુબાડી દીધા.

સુમનની હત્યા કરીને હું ગામમાં પાછો ફરી. વાત આખા ગામમાં જાહેર થઇ ગઇ. ને મને કોણ જાણે ક્યાંથી ઘેલછા લાગુ પડી. આથી ભોકાએ મને દિવાની કહેવા માંડી.

આખરે પુત્રની હત્યાનું પાપ ધોવાને દિવાની સંબોધન ન સાંભળવા મેં નદીમા પડતુ મુક્યું ને ત્યાંથી આપે મને બચાવી દયાળુ દેવ ! આ દિવાનીની કથા આ પ્રમાણે છે.

પ્રકરણ ત્રીજું.

સતીને સહાય.

શાંતિલાલ અને જીવનલાલની સમક્ષ સરોજ પ્રેરીએ પોતાની કથા ગત પ્રકરણમાં જણાવ્યા પ્રમાણે નિવેદન કરી સરોજની કથા સાંભળીને એ ઉભયને કંઠપારી વણ્ણી. સરોજ જેવી સુકોમળ સુંદરી આવા દારણ્ય દુઃખ દૈત્યના સકળમાં સપડાઈ એ માટે વિધાતાના ન્યાયને તેમણે હડકડનો અન્યાય માન્યો.

જીવનલાલ દીવાનીની કથા સાંભળીને યક્ષી બેઠ્ઠો.

“ સરોજ ! તમારી કથા સાંભળીને મને બહુજ દુઃખ થાય છે. તમારા જેવી દેવ દુહિતા જેવી પ્રમાદપર પરમાત્માએ જામાટે આવા દુઃખો વરસાવ્યા હશે તેની મને સમજ પડતી નથી. પરંતુ ઉન્માદમાં તમે ધર્મજ ખરાબ કામ કરી નાખ્યું છે એમતો મારે કહેવુંજ પડશે મને તેમ હતું, તમારા પતિને દુઃખ થતું હતું. પણ તેથી એક ના એક પુત્રને મારી નાખવાનું પાપ કસાઇ પણ કરી શકે નહિ એવું ભયંકર પાપ તમે તમારા હાથે કરીને તમારા કરાજમાં ‘ પાપિણી ’ પણ અંકિત કર્યું છે. પરંતુ તેથી પશ્ચાત્તાપ ખોટીરીતે થયો જોઈએ નાહ. લોકો દીવાની કહે તેથી શું તમારે કરવાનું હોય? લોકો હલ્યો

હું હોય, પરંતુ તમારા જેવી ગૃહિણી દેવીનાં હૃદય સમુદ્ર સદૃશ બંધીર બમ્મ મહા ઉદાર હોવા બાધ એ.

આ સાંભળીને સરોજ બોલી. તેના અવાજમાં દુઃખોન્માદ હતો.

“મારા પુત્ર સુમનનું મ્હો હવે હું ક્યારે બાળીશ ! સુમન ! સુમન ! આવ ! જ્યાં હો ત્યાંથી આવ. આજે હું તારા માટે ફરી મફત છું. ખોળા પાથરું છું, વિનવું છું, મ્હારા નંદનવન ! તું એકવાર આવ. હસતો હસતો આવ. તારા માલખર મને એકાદ ચુંબન-વાત્સલ્ય મળું ચુંબન લેવા દે. અને માફ કર. મારા બચકર પાપને માફકર જનેતા બાળીને માફકર.”

જીવનલાલે બાળ્યું કે અત્યારે સરોજ ઉન્માદ વશ થઈ ગઈ છે. તેથી તેને આરામ આપવાની તેણે જરૂર જોઈ તે બેઠો.

“સરોજ ! એમ ઉન્માદ કરો નહિ. તમારી તબીયત તેમ કરવાથી બગડવા માંડશે માટે આરામ કરો નિદ્રા દેવીનું આરાધન કરો.”

સરોજે એક ઉચ્છ્વ નિઃશ્વાસ મૂક્યો તે બોલી.

“હું કયા સુખે નિદ્રાનું આસવાન કરું ? નિદ્રાની ઉપાસના સુખીયા લોકોજ કરી શકે. મારા જેવી હતભાગિનીથી નિદ્રા નવમળ દૂર નાસતી ફરતો યું જોડું મળ્યામ ?”

“નિદ્રા દેવી ઉદાર છે. સુખી કે દુઃખી, જે તેનું સ્મરણ કરે છે, તેને તે મહાદેવી પેવાની કૃપાને પ્રસાદ જરૂર આપે છે. માટે હાલ તો શાંત થાઓ થોડી નિદ્રા લીધા પછી જાગતાં થોડો ત્યારે સરીરમાં કંઈ બળબળ એવન પ્રસરશે. જો નિદ્રા લેજો નહિતો તમારો ઉન્માદ વધુ બનવા માંડે. માટે આરામ મેળવો સરોજને સુખી રમણાં સ્થાન કરવાની જાણ લાલે જોડવણું કરી આપી. સરોજ

પોતાના પુત્રને સંભારતી અશ્વ ખેરવતી પથરીમા પડી. ધણી પળે સુધી તે પથારીમાં તરફડતીજ રહી. થોડીવારે એ હત્તામીની કૈપર નિદ્રાદેવીએ પોતાનું અધિપત્ય પ્રસરાવવાની ઉદારતા બતાવી દીધી.

આખા જગત ઉપર નિદ્રાદેવીએ પોતાનું અધિપત્ય પ્રસરાવી દીધું હતું. સાફ વિશ્વ રાત્રિના બીપણ અધિકાર અધિમા ઝોલા ખાતું હતું. આકાશ સ્વચ્છ હતું રજનીકાન્ત કોઇ દીવ્ય રસ સાગરમાં ડૂબી થયો હોઈ ગમના ગણે તે ખેરહાજર હતે; તેની ગેહાજરી જગતને જણાય નહિ એ આટે તારલાઓ મથતા જણાતા હતા પરંતુ અધિકારના પટેલ તેમની ઝીણી જ્યોત ચિરી શકતી નહતી.

પવનની ગતિપથ મંદ હતી. નિઃસ્તબ્ધતા કિંવા નિઃશબ્દતાનો સર્વત્ર અધિકાર જામી રહ્યો હતો.

સરોજ નિદ્રાના ધેનમા ક્ષણભર પોતાનું સંપત્તિ દુઃખ જૂલી ગઈ હતી.

આ બાળુ જીવનલાલ પણ ગાઢ નિદ્રાને આધિન થઈ ગયો હતો. ને હા એક વ્યક્તિ જગતિ પથારીમા તરફડતી હતી ખરી તે કોણ? પ્રિયવાચકો ! તે અન્ય કોઈ નહિ, પરંતુ શાંતિલાલ હતો. તેને શાકારણથી નિદ્રા આવતી ન હતી તે કોઇએ જણ્યું નથી.

પ્રકૃતિના નિયમાનુસાર અધિકાર અદબ થયો. ગમના ગણેદીનકર દેવી ઉદિત થયાને પ્રભાતનો પુણ્ય પ્રકાશ પૃથ્વીના પટ પર વિસ્તરી રહ્યો. રાત્રિ રાણીએ પોતાનું મ્હો છુપાવ્યું; અધિકારના વાદળ ચીરાઈ ગયા. આખું વિશ્વ ચેતનવંતુ બન્યું. સરોજ પણ નિદ્રા મુક્ત થઈ પથારીમાં બેસી રહી.

સરોજ હવે જાણી શકી કે પોતે એક આનંદકાર મૃદસ્થના ધરમાં આવી છે. રાત્રિના વખતે તે કાંઈ જોઈ શકી ન હતી; સ્હવાર

થતાં મૃદની અંદરની વસ્તુઓ જોતાં તેને ખાતી થઈ કે પોતે એકાદ કોઇ ક્ષયતાનના સદનમા સપડાઇ નથી. તે પથારીમાં બેઠી બેઠી દુઃખ શોકના સમુદ્રમાં ઝોલા ખાતી હતી, ત્યાં જીવનલાલ આવ્યો. તેણે સરોજને આશ્વાસન આપ્યું. જીવનલાલના અનુભવ તરફ સરોજને માન આવ્યું.

આ તરફ શાંતિલાલની દશા થું હતી? તેની વૃત્તિમા વિકાર બળ્યો હતો. સરોજના સૌન્દર્યે તેને મોહાધ કરી નાખ્યો હતો, તેની સંધળી મનોવૃત્તિ નિરંકુશ બની જતી હતી. સરોજને આ બીનની ખબર પડી ન હતી.

સરોજ થોડા દિવસ રહીને પછી તેણે પોતાના પતિ પાસે પહોંચાડી આપવાની જીવનલાલને વિનતી કરી. જીવનલાલે એ વિનતિ કબુલ રાખી ને બીજેજ દિવસે સારંગપુર તરફ પ્રયાણ કરી જવાનું નિશ્ચિત થયું.

શાંતિલાલે કાવત્રું રચવાનો વિચાર કર્યો. તેણે જીવનલાલને કહ્યું

“જીવનલાલ ! સરોજને સાથે તેડીને જવા કરતા તું એકલો સારંગપુર જા. અને સરોજના પતિને અહિં તેડી લાવ. તેમની મ્હેન માનગીરી કરવાનો લાભ આપણે લેવો જોઇએ.”

શાંતિલાલને આમ કહેવાનો શો હેતુ હતો તે વાચકો સારી રીતે સ્મરણ શક્યા હશે. સરોજ ને જીવનલાલ ને શાંતિલાલની આ સલાહ સારી લાગી. ને જીવનલાલ બીજે દિવસે સારંગપુર તરફ પ્રયાણ કરી ગયા.

શાંતિલાલ અને જીવનલાલ ઉભય સહોદર બંધુ હતા. શાંતિલાલ વડીલ અને જીવનલાલ કનિષ્ઠ હતો, તેમના માતૃપિતા ન્હાનપણમાંજ મૃત્યુ પામી ગયા હતા. આપ કમાઇ ઉભય સારી જાહોજલાલી સંપા-

દન કરી શક્યા; પરંતુ અઘારિ પર્વત તેઓના લગ્ન થઈ શક્યા નહિ. તેનું કારણ એ તેમ હોય. અને તે વિષય ચર્ચવાની કશીજ અમત્ય જણાતી નથી.

જીવનલાલના ગયા પછી શાંતિલાલ અને સરોજ સિવાય ગૃહમાં કોઈ રહ્યું નહિ. શાંતિલાલની વચ્ચેમાં વિકાર હતો, તેની સરોજને ખબર પડી નહિ.

“સરોજ !” જમીને શાંતિલાલે સરોજને પોતાની પાસે બોલાવીને કહ્યું “સરોજ ! તારા ઝો.....”

શાંતિલાલની જીભ ચાલી નાહ. બોલવું હતું તે બોલાવું નહિ. સરોજ આટલા પરથી કંઈ થયું જોઈએ પડી નહિ. નિર્દોષ હૃદયે આખા વિશ્વનાં માનવ હૃદયોને નિર્દોષજ જુએ છે.

શાંતિલાલને બોલતો બધે થયેલો જોઈ સરોજ બોલી:

“કેમ અટકી ગયા ? શું કહેવા માગો છો ?”

એકાત હતી. ગૃહમાં કોઈ હતું નહિ. શાંતિલાલે હિંમત લક્ષીને જે વાક્ય બોલવાનું હતું તે કહી બતાવ્યું.

“સરોજ ! તારા ઝો...જો જરૂર કોઈનું માન બૂલાવે !”

સરોજ અમટી. તેનો જીવ મુઠ્ઠીમાં આવી ગયો. પોતાના આશ્રમ દાતાની વૃત્તિ વિકલ્પશીલ થયેલી જોઈને તેના જીવે કે હોસ કેસ હતી ગયા. ક્ષિય જ સાચવવા માટે હવે શું કરવું ? આ એકજ તેનું જીવ થઈ પડ્યું.

સરોજને માન જોઈને શાંતિલાલ પુનઃ એનું એજ વાક્ય બોલ્યો.

“સરોજ ! હું ખરું બોલ્યોને ? તારા ઝો...જો જરૂર કોઈનું માન બૂલાવે !”

“આમળતા !” સરોજ બોલી : “મારા બોળે! મારા સ્વામિના અટક છે.”

શાંતિલાલ રહેજ હસ્યો. તેનું હાસ્ય ‘હ-હ’થી વધુ અંબીજન હતું. તે બોલ્યો.

“સરોજ ! તારા સૌન્દર્ય અને આત્મતા જોયો મનમાંથી હું. આજ ક્ષણે મેં તને મારી ક્ષીતિ જણાવી નથી. આજે જુલિયો નિરંકુશ બની જતા મેં મારી મનઃકલા તને જણાવી. સરોજ ? હું તારા સૌન્દર્ય રસનો તરસ્યો બન્યો હું. મહારી એ તુષા કમીમરો કે ?”

“કેવી અધમ તુષા !” સરોજે ઉદ્ગાર કહ્યો.

“અધમ હો કે ઉત્તમ હો !—” શાંતિલાલ બોલ્યો. “અધુ મારીએ તુષા તારે જરૂર તમ કરવી અશી.”

“આમળતા બનીને આમ કુદૃષ્ટિ કરવી એ તમને શોભે ? હાથબંધાર તે સૌન્દર્ય જે તમને પાપના પંથે ધ્રેરવા હિરકેરે છે તે સૌન્દર્ય વાસ્તવિક સૌન્દર્ય નથી. પાપ-પર-બોલી-હાડકા અને આમ-ડીના બનેલા દેહમાં આટલી આસક્તિ શી ?”

સરોજ બોલી.

“સરોજ !” શાંતિલાલ મ્હોં મરડીને બોલ્યો : “મહારે વારી એવી દિશ્વશી સાંભળવી નથી. તારા સૌન્દર્ય અગ્નિ રસદં પાન અને કરવા દે. ચરિત્રકવ્ય કવેલી દ્રાક્ષિમાંથી નિર્ઝરતા રસના આકુર્ષ કરતા અધિક સીઠાશ તારા ભાવજ્વલા છે. તારા વદન મુધાકરણ તેજ અને આકર્ષે છે.”

“હાથે મારા કર્મના પિતા સમજા છે.” સરોજ બોલી.

“શૂન્ય.” શાંતિલાલ જરા કંકઠ કયો. “શૂન્ય રહે. સરોજ ! તને મળર-છે કે હું ધારણું કામ પાર પાડવાની અને ટેવ છે. તું

ગમે તેમ કરીશ તો પણ હું તને આજે છોડનાર નથી. તારા માધુર્ય ભર્યા અંધરને ચુમવાની આતુરતાની આગમાં હવે હું મિનિટ માત્ર પણ ઘાઝનાર નથી. વિના કારણુ વિરોધ ન કર. મારી મન ! દશા પ્રમાણે હું વર્તીશ ને આજે હું મારી ધારણા અવશ્ય પર લાવીશ. ”

સરોજના સુંદર શરીરપર સ્થામતા હવાઈ ગઇ. વદન ચંદ્રનું તેજ હડી ગયું. શિશુજી રક્ષાનો બાર તેણે પરમાત્મા પર મૂક્યો.

શાંતિલાલના શબ્દો તેને મહા ભયંકર લાગ્યા. એ કામાધ પોતાની ઉપર બનાઈકાર કરશે એમ તને લાગ્યું ! જીવન કલકિંત થાય ત્યાર પહેલા જીભ કરડીને કેમ આપઘાત ન કરવો ? સરોજની મુખાકૃતિ ઉપર કાલિમાનું જોર જામ્યું.

સરોજ મહા પ્રયત્ને બોલી.

“ પિતા સમાન આશ્રય દાતા ! અનાયારના આબ્હાન ન કરો. વૃત્તિને નિર્વિકારી બનાવો. હું તમારી પુત્રી ગણાઉં. પિતા પુત્રી ઉપર કૃદષ્ટિ કરી શકે ! ”

“ સરોજ ! એક વખત કહેવામાં રહ્યું જ. હું તારો એક પણ વિરોધનો શબ્દ સાબળવા માગતો નથી. મારી મરજીને સ્વીકારી મને રસદલાવ લેવા દે. ”

“ અહો ! આ શું બોલી રહ્યા છો ? ” સરોજ ધણું દુઃખદ અવાજે બોલી.

“ કામાધ જનોની શું સ્થિતિ થઇ છે તેનો ખ્યાલ છે ? કામાધ થઈને રાવણે કંઈ સારતો કાઢ્યો નહિ, થયો નાશ લંકે સ્વર્ગન સહિત દુર્ગન લેખાયો જગ મંદી; કંઈયે કીચક સૌ બાત સાથે મોતને શરણે ગયો,

લાખો જનોનો નાશ ઝેરી કામને માટે થયો.
મતિમંદ ! છો નંદ કંદ ખોટા ખ્યાલ કર ઉરમા જરી,
છે ચાર દિનની જીંદગી આખર જવાબું છે મરી;
લે જ્ઞાનના જપની મદદ અગ્નિ ખુલાવ અનંગ તો,
કર સફળ જીવન ભજનથી લે લ્હાવ સાધુ સંગનો. ”
સરોજની ઉપદેશની લીટીઓ પૂર્ણ થય. પરંતુ કામાંધને તેની
કંઈ પણ અસર થવા પામી નહિ. તે બોલ્યો.

“ સાધુ સધનાં લ્હાવાની મને કહજ જરૂર નથી. તારા ગુલામી
ગાલ ઉપર ઉભરાતી લાલીમાથી મ્હારા ઝોળા રંગાય, તારા અમી
ભર્યા અધર-સત્તુ પાન થાય, એ અમૃત લ્હાવની મને જરૂર છે. ”

“ એ લ્હાવ અમૃત છે ? ” સરોજ બોલી. ” એ અમૃત લાવ
નહિ પરંતુ દળાદળ વિષ લ્હાવ છે. શા માટે હાથે કરીને અમુલ્ય
માનવ જીવનની પાયમાલી વ્હોરી દ્યો છો ? ”

શતિલાલની વૃત્તિ અત્યંત ઉતેજિત થઈ ગઈ. તેના હાથ સરો-
જના શરીરને પોતાના પાશમાં બીડવા અધિર બન્યા ને તેણે સરોજ
તરફ પોતાના પાપી પગલા ભર્યા.

સરોજ પાછી ખસી. ને શાતિલાલને પોતાની તરફ આવતો
અટકાવવાના ઉદ્દેશે બોલી:

“ અમંદાર ? મારા તરફ હવે એક પણ ડગલું બધું છે તો ? ”

“ તને ખબરતો હશેજ કે તું અહિં એકલીજ છે ? ”

શાતિલાલે જણાવ્યું.

“ એટલે ? ” સરોજની આંખમાં રહેજ લલ્લાશ આવી.

“ એટલે શું ? ” શાંતિલાલ બોલ્યો: “ મારી ધારણા હું
જરૂર પુરી કરીશ. માટે બધી હઠ છોડી દે. હું તને પ્રેમપૂર્વક ચાહું

હું. તું પણ મને પ્રેમથી ચાહવાની શરૂઆત કર. આપણાં હૃદયો પ્રેમની માદથી બંધાય.....”

શાંતિલાલને બોલતો અટકવીને વચ્ચેજ સરોજ બોલી:

“પ્રેમ પ્રેમ શું બોલો છો ? પવિત્ર પ્રેમ અને માથી પ્રેમમાં બહુજ ફેર છે.

માપી પ્રેમ રીબાવી રીમાવી મારનાર હજારોજ એર છે. ”

“આમ કયા સુધી ટક ટક ચાલશે ?” શાંતિલાલ કંઠાળીને બોલ્યો.

“પાપના પ્રવાહમાં ન ધસડાવ્યો !” સરોજ બોલી: “પરમાના પવિત્ર હરમારમાં જવા માટે પ્રુણ્ય વૃત્તિ સેવો.”

“મને લાગે છે કે મારે બલાત્કાર કરવોજ પડશે. ” શાંતિલાલે બલાત્કારની ટકેર મારી.

“બલાત્કાર ?” સરોજ હવે ક્રોધિત થઇ ગઇ: “બલાત્કાર ? આ દેહ હિપર બલાત્કાર કરવાનો તમને શો છે અધિકાર ?”

“હા માટે કરે છે મ્હારી મનેચ્છનો તિસ્કાર ?” શાંતિલાલ બોલ્યો. ”

“તમારી મનેચ્છામાં છે પાપનો ચિત્કાર !” સરોજે ઉત્તર વાળ્યો.

“પાપ અને પ્રુણ્યનો છે વૃથા વિચાર !” શાંતિલાલ બોલ્યો. ને પછી તેણે સરોજ તરફ પમલા ભરવા માંડ્યા. સરોજ પાછી પાછી હટતી ગઈ; ને વિકાળ વાલણુ જેવી ધુરહીને બેસી બેઠી.

“ત્યાંજ રહેજો એકપણુ ડગલું મારા તરફ બાધું છે તો બાધુ જો કે.....”

“શું ?” શાંતિલાલ હસીને વચમાં બોલ્યો.

“તો બાધુજો કે બેમાંથી એકનું મ્હોત નિષ્કર્ષો. ”

સરોજના શબ્દો સાંભળીને શાંતિલાલ સ્થિર થઇ ગયો. તે એકપણ ડગલું હવે સરોજ તરફ ભરી શક્યો નહિ. તે બોલ્યો.

“ સરોજ ! શા માટે આમ ક્રુપિત થાય છે ? તારા ધરની ગરીબીનો વિચાર કર. તને કેટલી પીડા છે ? જો મારી સાથે રનેહ સંબંધ રાખીશ તો હું તને અઘળક ધન આપીશ. ”

“ વાહ ! વાહ ” સરોજનો ક્રોધ આલ્યો ગયો ને તેને ઠેકાણે હાસ્ય વિદ્યસ્થું.

“ વાહ ! ધનની લાલચથી સતિ કી કદી પણ પોતાનું શિયળ વેચશે એમ તમે માને છે ? પવિત્રતાનું લીલામ ધરને મોજ શોખ માણુનારી વેશ્યા કહેવાય છે. સરોજ તો એક સતિ કી છે. શિયળ એ તેનું જીવન છે. ચૌદ ચોઠડીનું રાત્ર્ય ચરણા સમર્પણ થાય તોય સરોજ સતિ શું પોતાનું અમુલ્ય શિયળ ગુમાવશે ? બર્ષ વિકાર વિચારને બાબીલો. પાપના પોશાં શા માટે ભરે છે ? ”

“ જોઈશું કે તું તારું શિયળ મારા હાથોવડે છુટાવા આપે છે કે નહિ ! ”

એટલું બોલીને એ કામાંધ શાંતિલાલ સરોજ તરફ ધસ્યો. સરોજ પાંછળ પાછળ ખસતી ગઇ. પરંતુ આખરે શાંતિલાલે તેનો એક હાથ પોતાના હાથમાં પકડ્યો ને હસી પડ્યો. તે હસતા હસતા બોલ્યો.

“ સરોજ. હું તારો એકો છું. ગુરૂ પદને ગુમાવ નહિ. ”

“ આવા નિતિ વિરૂદ્ધ વાક્યો શું વદો છો ? ” સરોજ બોલી ને પોતાનો હાથ કામીના હાથમાંથી છોડવવા લાગી. પણ શાંતિલાલે જરાપણ મચક આપી નહિ.

સરોજને હાથ છોડવવાની એણે કરતી જોઇ, શાંતિલાલે સ-

સરોજનો ખીજો હાથ પણ પકડ્યો ને પછી તેણે મુજબ કરવાની એટલા કરવા માઠી.

સરોજનો આ વખતે કેવો દેખાવ હતો ? બન્ને હાથ, કામી નસ્ત્રા હાથમાં ચળચળ પકડાવ્યા હો એવાવવા તે આંચકા ચારતી હતી, ને આંચકાના જોરમાં તે અસ્તક ફરતી હતી, ને તેથી કેશ રાશિનો બંધ છૂટી ગયો હોઈ; દેવી જોરી દીસતી હતી.

ત્યારે શાંતિલાલ ? પાપની પ્રતિમા જેવો એ દેખીતો દેહને બ્રમ્હ કરવાની અણીપર આવી ગયો હતો.

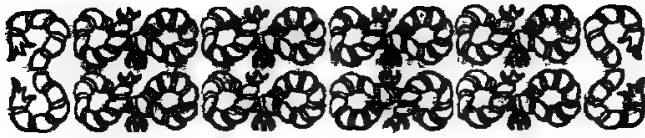
મરણીયા માનવના શરીરમાં જેમ જનન વર્ણનાતીત પ્રવેશ છે, તેમ સરોજના શરીરમાં અદ્વૈત જનનબળ પ્રવેશ્યું; ને તેણે જોરથી બન્ને હાથમાં આચકા માર્યા. કામી કુતરાના કરવાશથી સરોજ મુક્ત થઈ ગઈને હોડતી કપાટ પાછળ બરાબ મઈ.

શાંતિલાલ છેડાયો. તેની મુખમુદ્રા લાલચોળ બની ગઈ. સરોજને પકડવાને ધસ્યો. સરોજનો હાથ તેણે પુનઃ પકડ્યો; પણ સરોજે જોરથી પોતાનો હાથ છોડાવ્યો દુર ખસી ગઈ. આ રકબકમાં કપાટ આડો પડી ગયો.

ને ત્યાં શું ચમત્કાર બન્યો ? કપાટ નીચેથી એક બચંકર કાળો નાગ નિકળ્યો ને તેણે શાંતિલાલના પગમા કાતિલ ડંથ દીધો.

નાગ મહા વિકાળ હતો. સતિનું શિથળ ન છુટાવ એટલા મારેજ જાણે તે કેમ પ્રકટ થયો હોય તેમ સરોજને લાગ્યું. તેણે ધ્રુવરો પાડ માન્યો.

ડંથની સાથેજ શાંતિલાલ પૃથ્વીપર પટકાઈ પડ્યો. પાચ મિનિટ માં જો પાપી પુરુષના પાપીપ્રાણ તેના પાપી જોળીયામાં છૂટીને અદ્વૈત પંથે આધ્યા ગયા.

પ્રકરણ ચોથું.

“ નાકરી છાલી દીધી ! ”

“ વ્યાપારે લક્ષ્મીના વાસ. ”

મણિપુરથી સારંગપુર કંઈ દુર હતું નહિ. જીવનલાલ તેજ દિવસે સાંજે સારંગપુર પહોંચી ગયો.

સરોજના પવિત્ર નામ લક્ષ્મીદાસ હતું. લક્ષ્મીદાસનું ઘર પૂછીને જીવનલાલે તેનું ઘર શોધી કાઢ્યું. લક્ષ્મીદાસ આ વખતે સરોજ જેવી સુકોમળ પત્નીના એકાએક ગુમ થઈ જવાના કારણે અત્યંત શોક સંતાપની બાંધાડતી પ્રયત્ન આગમાં બળતો લમણે હાથ ટેકવીને ઉઠી સિન મુખ છુદાએ બેઠો હતો. જીવનલાલે ગૃહમાં પ્રવેશ કરતાંની સાથે કહ્યું.

“ લક્ષ્મીદાસનું ઘર આજ કે ? ”

“ હા. ” લક્ષ્મીદાસ ઉભો થયોને સામે જઈને બોલ્યો : “ આ લક્ષ્મીદાસનું ઘર હું પોતેજ લક્ષ્મીદાસ પધારો, શું કામ છે ? ”

જીવનલાલ અંદર ગયો. લક્ષ્મીદાસે શેતરંજ પાથરી. જીવનલાલ અને લક્ષ્મીદાસ ઉભય શેતરંજ પર બેઠા.

લક્ષ્મીદાસની મુદ્રા શોકથી લેવણ સમેલી હતી; ને જોઈને જીવનલાલ બોલ્યો.

“લક્ષ્મીદાસ બાપ ! આટલા ઉદાસ કેમ જણાયો છો ?”

જીવનલાલના આ પ્રશ્નથી લક્ષ્મીદાસને દુઃખરૌકનું સ્મરણ થઈ આવ્યું. તેની આંખમાં ઝળઝળાયા આવેલા જીવનલાલે જોયા.

જીવનલાલ લક્ષ્મીદાસનું દુઃખ કળી ગયો. સરોજના શુભ સવાના કાંઈ તેનો પતિ રહે છે એમ જીવનલાલને લાગ્યું.

લક્ષ્મીદાસનો ઝહેરો અને તેનો બાંધો જોઈ જીવનલાલે તેની પ્રમાદ વશતા શાકારણને આભારી હશે તે જાણવા પ્રયાસ કર્યો. સરોજના કહેવા પ્રમાણે તેણે જાણી લીધું કે માતા પિતાના લાડ-કોડમાં તેનું જીવન પ્રમાદવશ બની ગયું હોવું જોઈએ.

“શું કહું બાપ ?” રડતા આવળે લક્ષ્મીદાસ બોલ્યો : “મારી પત્ની એકાએક કોણ જાણે ક્યાં શુભ થઈ ગઈ છે. લોકોમાં એના માટે ઘણી ખરાબ વાતો ચર્ચાય છે. મને પણ શંકા જાય છે કે રખેને તે કોઈ બદમાશની સાથે ચાલી ગઈ હોય !”

જીવનલાલ બોલ્યો :

“લક્ષ્મીદાસબાપ ! દિલ્લગીર ન થાઓ સરોજ સતિ સ્ત્રી છે. તેના માટે ખરાબ શંકા લાવશોજ નહિ.”

જીવનલાલના આ શબ્દો સાંભળીને લક્ષ્મીદાસ ચમક્યો. સરોજ નો તે કોઈ સગો હશે કે શું ?

“બાપ ! તમારું નામ ? કમાના રહીશ છો ?”

“બાપ ! મારું નામ જીવનલાલ હું મણિપુરનો રહીશ છું”

જીવનલાલે એ પ્રમાણે ઉત્તર વાળ્યો.

“મારી પત્નિને તમે ઝાળખો છો ! તેનું નામ ક્યાંથી જાણ્યું ?”

“સરોજને મને પોતાનો પરિચય આપ્યો છે.” જીવનલાલે જણાવ્યું.

“ હે ! ” લક્ષ્મીદાસ આશ્ચર્ય પામ્યો. ” શું મારી પત્ની સરોજે પોતાનો પરિચય તમને આપ્યો છે. ! ”

“ હા. ” જીવનલાલે ઉત્તર આપ્યો.

“ સરોજ ક્યાં છે ? કહો કહો તેના વિષે તમે શું જાણો છો લક્ષ્મીદાસે પ્રશ્ન કર્યો.

“ સરોજ મારે ત્યાં છે. તમારે મારે ઘેર પધારી સરોજને તેડી જવાનું છે. હું તમને તેડવા માટે આવ્યો છું. ” જીવનલાલે પોતાના આવવાનો ઉદ્દેશ કહી સંભળાવ્યો.

“ શું સરોજ તમારે ત્યાં છે ? ત્યાં ક્યાંથી આવી ? કોની સાથે આવી ? ત્યાં આવવાનું કારણ ? ”

લક્ષ્મીદાસે ઉપરા ઉપર પ્રશ્નો પૂછવા માંડ્યા.

જીવનલાલે ઉત્તર આપતા જણાવ્યું.

“ સરોજ મારે ત્યાં ક્યાંથી આવી એ સાબળવું છે ? નદીના અગાધ જળના ગર્ભમાંથી મારે ત્યાં સરોજ આવી છે. ”

“ શું મારી સરોજ નદીમાં ડૂબી હતી ? ” લક્ષ્મીદાસ બોલ્યો.

“ હા. તે આપસાત કરવા માટે નદીના અગાધ જળની ઉંડા-જુમાં ડૂબી જવાની તૈયારીમાં હતા; પરંતુ અમે સંયોગ વ સાત નદી કિનારે જઈ પહોંચ્યા, અને સરોજને ડૂબતા બચાવી લીધાનું સદ્બાબ અને પ્રાપ્ત થયું છે. ”

“ તમારે આભાર. ” લક્ષ્મીદાસે ઉદ્દગાર કાઢ્યો. “ વાર સરોજ આ માટે નદીમાં પડી હતી તે કાષ્ઠ તેણે જણાવ્યું છે ? ”

જીવનલાલે વધુ કહેવાનું માંડી વાળ્યું તેણે જણાવ્યું.

“ એ બધું સરોજ તમને કહેશે. હાલતો આશો મારે ઘેર સરોજ તમને જાણે છે. ”

લક્ષ્મીદાસ મણિપુર જવા તૈયાર થયો. સરોજ જેની સતિ સ્ત્રીના માટે લોકવાયકા ધની ખરાબ બોલાતી હતી તે તેનાથી સહન થતી ન હતી. સરોજની પવિત્રતાની તેને ખાતરી હતી. પરંતુ ક્યાંક લોકોના મ્હેં એ ગયણાં બાંધ્યા સાંભળ્યા છે ?

લક્ષ્મીદાસને લઈને જીવલેલા મણિપુર આવ્યા. જીવલેલાને શ્રાંતિકાલની દશા સરોજે કહી સંભળાવી. એક બાબુ શ્રાંતિકાલના શબને શુવાડ્યું હતું તે જીવલેલાને બતાવવામાં આવ્યું. વડીલભાઈના મૃત્યુના આઘાતથી તતક્ષણે જ જીવલેલા મુર્છાધિન થઈ પડ્યો.

કેટલીક વાર પછી તેની મુર્છા ઉતરી સરોજે બધી હકીકત કહી સંભળાવી.

બાઈના કુસંસ્કારથી જીવલેલાને ઘણું લાગી આવ્યું. સાથે સાથે અશ્વિની વખતે સતિને સહાય આપનાર દીનદયાળ દામોદર ભગવાનના તેને સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા પ્રકટી.

લક્ષ્મીદાસ અને સરોજ મળ્યા. સરોજે કરેલા સાહસ માટે પતિની દીનભાવે માફી માગી.

એ ચાર દિવસ દંપતી મણિપુર મા રહ્યા. બાદ જીવલેલાએ એ ગરીબ દંપતીને વિદાય આપતાં સારી રકમ સમર્પણ કરી. સરોજે જીવલેલાને ધર્મના બાધ માન્યો. જીવલેલાએ સરોજને ધર્મની બેન માની.

દંપતી સારંગપુર આવ્યા. લોકોમાં વાત ચર્ચાવા લાગી કે સરોજે આપણા કરવા કેશીય કરી હતી. પરંતુ મણિપુરના કેઈ સભજને તેને બચાવી લીધી. સરોજ માટે ખરાબ શંકાઓ કરનારા પોતાની ધારણામાં અસત્ય પડ્યા.

શેર આવ્યા પછી લક્ષ્મીદાસે જણાવ્યું.

“ બહાલી ! તને આ શું સમજ્યું હતું ? શું અને સંસ્કારમાં રજીતો બિખારી બનાવી દેવો હતો ? ”

“નાથ !” ધણુંજ ધીમા અને મધુર અવાજે સરોજ બોલી !
“મેં ઉન્માદથી સાહસ કર્યું હતું ને તે માટે હું આપની ક્ષમા
મગ્ન છું. આપનું ઉદાર હૃદય અને પુનની હત્યા કરવાના પાપની પણ
ક્ષમા આપી શક્યું હતું તે આ પાપની ક્ષમા નહિ આપે ?”

“બહાલી !” લક્ષ્મીદાસ બોલ્યો : “તને આત્મહત્યા કરવાનું
સાહસ ઉદાજવાની શી જરૂર હતી ? ભોક્ષે તને ‘દિવાની’ ‘દિવસની’
કરે તેથી તારે કંટાળણું જા માટે ? ભલે તેઓ તેની જીભે બોલ્યા
કરે. તું જાણી છે, ચતુર છે, તારે ભોક્ષના બોલવા પર ધ્યાન
આપવાનું નથી.”

“બહાલી !” સરોજ બોલી : “ભોક્ષે અને ‘દિવાની’ કરીને
પણવે છે એ કારણથી મેં આપઘાત કરવાનું પગલું મગ્ન હતું ખરું;
પરન્તુ બીજું પણ એક કારણ કિંચિદેશે હતું તેની તમને ખબર
નહિ હોય.”

“શું ?” લક્ષ્મીદાસે પૂછ્યું.

“તમને બે જણનું મુજરાન ચલાવવામાં સુશેલી આવે છે ને
તેથી તમને દુઃખ થતું હું જોઉં છું. આથી આપઘાત કરીને મારા
તરફની ચિન્તામાંથી તમને મુક્ત કરવાની મારી ઇચ્છા હતી. આ
કારણે આત્મહત્યા કરવામાં ઉન્માદને મેં માન આપી દીધું હતું.
પણ પરમાત્માની ઇચ્છા અને જીવાડવાની હશે ત્યાં મારું શું ચાહે ?
જીવનલાલ ભાઈ ત્યાં નહી કિનારે ફરતા ફરતા આવી ચઢ્યા ને
તેમણે મને નદીના પાણીમાંથી બહાર ખેંચી કાઢી.”

સરોજે આ પ્રમાણે જણાવ્યું.

“ખિરે ! તારા વિના હું સંસારમાં જીવી શકત એમ તેં માની
લીધું હતું ? બે તું આત્મહત્યા કરી પરબેક સંચરી ગઇ હોત તો

હું પણ તને મળવા માટે પરલોકમાં આવી પહોંચત. તારા જેવી સુંદર અને સુશીલ પવિત્ર પત્નીની પ્રાપ્તિથી હું અને ધન ભાગ્ય માનું છું પછી તારી આપઘાતની વાત સાંભળતાંજ મારી દેહમાંથી પ્રાણ પળી ઉડી જાય તો તે શું સંભવિત નથી ? ને મરીબી હાલતથી તારે આમાટે દુઃખી થવું જોઈએ છે ! પરમાત્મા કોઈના સરખા દિવસ રાખતાજ નથી. આજે દુઃખ છે. તો આવતી કાલે સુખ આવશે.”

લક્ષ્મીદાસે એ પ્રમાણે શબ્દો ઉચ્ચાર્યા.

“નાથ ! મારા બાપ જીવનલાલે આપણને પાંચસો રૂપિયા આપ્યા છે. માટે મારો વિચાર એમ થાય છે કે તમે નોકરી છોડી દઈ કોઈ પરચુરણ ધંધો કરો. નોકરીમાં કોઈ ઉચું આવ્યું સાંભળ્યું નથી. જ્યારે ‘વેપારે લક્ષ્મીનેા વાસ’ એ ન્યાયે વેપાર કરનારાઓને ભાગ્ય સાઈ હોય તો જરા વારમાં લક્ષ્યાધિશ્ચ થઈ જઈ છે. તમે પણ ભાગ્ય અજમાવો. મરીબીના પટો હવે તુટી જાય તો કેવું સાઈ ! પાંચસો રૂપિયાની રકમથી એકાદ પરચુરણ સામનની દુકાન થઈ શકશે એમ હું ધાઈ છું.”

સરોજે આ પ્રમાણે સલાહ આપી.

પત્નીની સલાહ પતિને રમી. લક્ષ્મીદાસ બોલ્યો.

“બાલી ! તું કહે છે તે ખરું છે. નોકરી કનિષ્ઠ છે. જ્યારે વ્યાપાર ઉત્તમ છે, પાંચસો રૂપિયામાંથી પંદરસો પેદા થઈ શકશે જે ભાગ્યનું પાછું ફરકશે તો.”

“ઈશ્વર કાંઈ આપણને સદાના માટે મરીબી હાલતમાં રાખશેજ

નહિ: " સરોજ બોલી: " માટે પરમાત્મામાં શ્રદ્ધા રાખી શુભ મુહૂર્ત
જોઈ વ્યાપાર શરૂ કરો. નોકરીને તિલાંજલી આપો. "

પતિ-પત્નિએ આ પ્રમાણે સંકેત કર્યો. લક્ષ્મીદાસે બીજેજ
દિવસે નોકરી છોડી દીધી ને એક ન્હાની દુકાન ખાડે લીધી. પાચસો
રૂપિઆનો માલ લઇને દુકાનમાં બેઠો. લક્ષ્મીદાસ પાસે આટલી રકમ
ક્યાથી આવી ? મામના લોકો એ વિચારમાં પડી ગયા.

પ્રકરણ પાંચમું.

“ લક્ષ્મી—હસ. ”

આ વિશ્વમાં કોઇના દિવસ સરખી દશામાં વ્યતિત થયેલા. કોઇએ સાબળ્યા છે ? સુખ પછી દુઃખ આવ્યેજ જાય છે. ઉદય પછી અસ્ત, બરતી પછી ઓટ ફુલતનેા એ અવિચળ કાનુન છે.

લક્ષ્મીદાસના ભાગ્યની રેષા ચળકવા માડી. વ્યાપારમાં તેને પુષ્કળ દ્રવ્ય મળવા માંડ્યું. સરોજના પુણ્યને એ બધું આભારી છે એમ લક્ષ્મીદાસ માનવા લાગ્યો.

ધીમેધીમે લક્ષ્મીદાસની પ્રતિષ્ઠા સારી રીતે જાગી મઠ. પાંચ દશહજાર રૂપીઆની મિલકત તેની પાસે થઇ ગઇ. સરોજે ઉધમમાં કેવી સાજાબી સાપડે છે તે લક્ષ્મીદાસને સમજાવ્યું.

સારંગપુરમાં એક મીલ હતી. લક્ષ્મીદાસ એ મીલનેા એજંદ બન્યો. ને ત્યારથી તેની પ્રતિષ્ઠા ધણીજ સારી જાગી.

તે દ્રવ્યની આવક પણ પુષ્કળ થવા લાગી. નોકરી કરીકરીને તેના હાડકા ભાંગી ગયા તો પણ તેની પાસે રાતી પાર્થ સરખી બચત રહેતી નહિને પાંચસો રૂપીઆના માલમાંથી તે હજારોની મિલકતવાળો બની ગયોઃ ખરેખર વ્યાપાર તે તો વ્યાપારજ છે ! તેના જેવો ઉત્તમ ધણો વિશ્વમાં એકપણ છેજ નહિ, પણ એ ધંધાને

કેળવવો તો જોઈએજ. તો આંખો માંથી કાઢી વ્યાપારના ધંધામાં જોડાય તો થોડા સમયમાંજ બીજા માન્યો થઈ જાય !

પરંતુ લક્ષ્મીદાસે ધંધાને કેળવી નહ્યો. વખતો વખત તેને સરોજની સલાહ મળતી હતી; જે તેને ધણીજ ઉત્તમ થઈ પડતી હતી,

ધીમે ધીમે એજાંઠ મટીને તે સીધા માલેક બનવાના સદ્બાજીને પ્રાપ્ત કરી શક્યો. લક્ષ્મીની તેના ધરમાં રેલછેલ થઈ રહી.

પ્રિય વાંચકો ! લક્ષ્મી જોઈને કેટલું મનુષ્યત્વ નથી વિસરી જતું ? લક્ષ્મીના ધેનમાં મનુષ્યત્વની આંખો ન માંચે એવાતો વીરલા. લક્ષ્મીદાસમાં ધીમે ધીમે અભિમાને પાદ સંચાર કર્યો.

તેને ઘેર બીખારીઓના ટોળા ઉભરાવા લાગ્યા. સરોજ આંખો વખત છુલી ગઈ નહિ. બીખારીઓને બીલા આપવામાં તેણે કદીપણ સંકોચ બતાવ્યો નહિ.

પણ લક્ષ્મીદાસ પાસેથી કેટલેકજી કિલ્લા લઈ આવતું નહિ. બીલા માંવા જનાર તેમજ તરફથી તિરસ્કારજ પ્રાપ્ત કરતો.

સરોજ તેને લક્ષ્મીદાસ મઠમાં મનુષ્ય ધર્મ ન છુલી જવા મારે ધણું ધણું વિનવતી-કલહ રહમજવતી; પરંતુ લક્ષ્મીદાસ હવે પછર રૂપીઆના આશિક પગારલાલો શુદ્ધ મનુષ્ય નહિ પરંતુ સીધા માલેક બનાવવા તોડ કહેવાતો લક્ષ્મી-દાસ હતો. સરોજ બચ્ચરે તેને રહમજવતી કે આપણે જાણ્યો વખત છુલી જવાનો નથી. આંખે આવે તેને આપણે પાછો કાઢીએ તો તેની આંતરડી કેવી બધે ? ને તેને શાષ આપણે ન લાગે ? ત્યારે ત્યારે લક્ષ્મીદાસ ઉત્તર આપ તો કે : “ કદીપણ અને બિખારી શરદ દયા બતાવવાની સમજણ આપીશ નહિ. બીખારી અને સંતિમાં દુનિયામાં હોવાજ નહિ.

જો શ્રીમંતો બિખારીને આપવા બેસે તો ખબરના ખૂટી જાય.”

સરોજ વધારે માથાફટ કરતી નહિ. પરંતુ તેને એ ભય રહેવા લાગ્યો કે પતિનો આ લક્ષ્મીનો મદ કોમ્પ દિવસ અનિર્ણય પરિણામ લાવશે.

લક્ષ્મીદાસ આગ્રહો સમયે તો છેકજ ભુલી ગયો. બુખે મરવાના દિવસો તેના સ્મરણમાં કદીપણ આવી શકતા નહિ. ખરેખર લક્ષ્મી જોઈને મહોન્મત ન બને એવો મનુષ્ય તે મનુષ્ય નહિ પણ દેવ ગણવો જોઈએ. આપણો લક્ષ્મીદાસ દેવ બનવાને બદલે મનુષ્યના પદમાથી પણ વ્યુત થતો જતો હતો.

એક દિવસ સારંગપુરમાં એક મહાત્મા પધાર્યા. તે ખરેખર મહાત્માજી હતા. આખા ગામે તેમને સારું માન આપ્યું. ઘરે ઘરે તેમની પધરામણી કરવામાં આવી.

થોડાક જ્ઞાની જનોના આગ્રહથી મહારાજે એક જાહેર વ્યાખ્યાન આપવાનું સ્વીકાર્યું. વ્યાખ્યાન માટેનું સ્થળ લક્ષ્મીદાસના મકાનમાં રાખવામાં આવ્યું, સાંજના પાંચ વાગે વ્યાખ્યાન શરૂ થવાનું હોઈ ચાર વાગેજ મહાત્મા વ્યાખ્યાન વાળી જગ્યાએ આવી ગયા હતા. લક્ષ્મીદાસે તેમનો સારો સત્કાર કર્યો.

પાંચ વાગ્યા ને આખું ગામ મહાત્માનું વ્યાખ્યાન સાંભળવા માટે લક્ષ્મીદાસના મકાનમાં આવ્યું. લક્ષ્મીદાસને પ્રમુખપદ આપવામાં આવ્યું. ને ત્યારબાદ પ્રમુખ સાહેબની સૂચનાથી વ્યાખ્યાનકારે પોતાનું વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું.

મહાત્માનું વ્યાખ્યાન બરાબર ત્રણ કલાક ચાલ્યું, શ્રોતાજનો એટલો વખત સ્ટેજ પણ ધોધાટ વિના ચુપકીદી રાખી રહ્યા, મુખ્ય વિષય ‘પ્રાણી દયા’નો ચર્ચાઓ હતો.

વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયા પછી મેદની વિખરાઇ ગઇ. ગામના આશ્રયથી મહાત્માએ સારંગપુરમાં એક માસ રોકાવાનું કમ્પ્યુલું. આથી તેમને એક મોટા મકાનમાં ઉતારો આપવામાં આવ્યો તેમની સેવામાં ભાવિક હરિજનો રોકાવા લાગ્યા.

દરરોજ સાંજે મહાત્મા વ્યાખ્યાન આપતા હતા. એ વખતે ગામના લોકો ત્યાં હાજર થતા હતા. લક્ષ્મીદાસ પાંચ સાત દિવસ તો ગયો, પરંતુ તેમાં તેને કંઈ મહત્વ ભાસ્યું નહિ.

એક દિવસ ભાષણ સાંભળીને લક્ષ્મીદાસ ઘેર આવ્યો, તે વખતે સરોજ આંગણીમાં વાવેલા ફુલછોડની વચ્ચે ખુરશી નાખીને બેઠી હતી. પતિને જોઇને તે ઉભી થઇને સામે જઇને ખાલી.

“નાથ ! કહો આજે વ્યાખ્યાનમાં શું સાંભળ્યાં આવ્યા ?”

દંપતી ખુરશીઓ પર બેઠા. લક્ષ્મીદાસ બોલ્યો.

“પ્રિયે ! હવે મને કદી પણ વ્યાખ્યાનમાં જવાનો આશ્રય કરીશ નહિ.”

“કેમ ?” આતુરતા પૂર્વક સરોજે પ્રશ્ન કર્યો.

“કેમ શું ? દરરોજ વ્યાખ્યાનમાં હાજરી આપવાની શી જરૂર ? મહાત્મા દરરોજ એકજ વાત રજૂ કરે છે કે પ્રાણીઓ ઉપર કયા કરો ! કયા કરો ! ! દરરોજ એકજ વાત સાંભળતા હવે મને કંટાળો આવે છે.”

પતિની આ હઠીકત સાંભળીને સરોજ કંઈક દીન બની ગઇ. પરમાત્મા તેને સત્પંથપરથી કુપંથપર ન ગમડાવે એ માટે તેણે પરમાત્માની દીનતાએ પ્રાર્થના કરી.

લક્ષ્મીદાસ બોલ્યો.

“સરોજ વ્હાલી ! નવનીત ક્યાં ગયો છે ? મધુરી ક્યાં છે ?”

આટલા વર્ષના માળામાં લક્ષ્મીદાસ એમ કુતાદય થઈ ગયો હતો, તેમ તેને એ સંજ્ઞાન રત્નની પથુ પ્રાપ્તિ થઈ હતી.

પતિનો પ્રથમ સાંભળીને સરોજ બોલી.

“નાથ ! નવનીત તેના મિત્રની બેઠે ફરવા ગયા છે. મધુરી તેની બહેનપણીની સાથે ફરવા ગઈ છે.”

“તેઓ બન્ને ધરમાં શો રહેતાજ નથી ?” લક્ષ્મીદાસ બોલ્યો.

“નાથ ! ખોટું ન જાણે તો કહું ?” સરોજ બોલી.

“કહે,” લક્ષ્મીદાસ બોલ્યો.

“તમે કયે દિવસે નવનીત અને મધુરીને વ્હાલપૂર્વક બોલાવ્યા છે ? ધરમાં નિર્દોષ આનંદ ન મળે ને પછી સન્તાનો બહારના નિર્દોષ આનંદ ન મેળવે તો શું કરે ? તમે તેમને ક્યારેય પથુ રનેહપૂર્વક બોલાવ્યા છે ? અરે ! એક પથુ દિવસ આપણે બધા સાથે મેસીને જન્મ્યા છીએ ? કહો, નાથ ! ગૃહ જીવનનો અમૃતમય આનંદ જો ગૃહમાં ન હોય તે ગૃહના સંતાનો બહાર આનંદ મેળવવા જાયજ ને ?”

“સુખ રહે. કેવી વાતો કરે છે !” લક્ષ્મીદાસ એમ બોલતો ઉભો થઈ ગયો ને તેણે વધુ ઉમેર્યું. “હું આનંદ નથી આપતો પથુ તું તો આપે છે ને ?”

પતિને ક્રુપિત થમ્બા જોઈને સરોજ બોલી.

“નાથ ! આપને ખોટું લાગ્યું હોય તો માફ કરશો. હું આપની દીન દાસી છું. નવનીત અને મધુરી ક્યારેના ફરવા ગયા છે તે હમણાં જાણી જશે.”

“આવશે, ચાલ મને જમવા આપ.”

એમ કહીને લક્ષ્મીદાસ બોજનગૃહમાં પ્રવેશ્યો. સરોજ પતિની વ્હાલપૂર્વક થાળી પીરસી,

લક્ષ્મીદાસ હાથ, મ્હો ધોધને જમવા બેઠો. ને સરોજ પંખો હલાવવા લાગી.

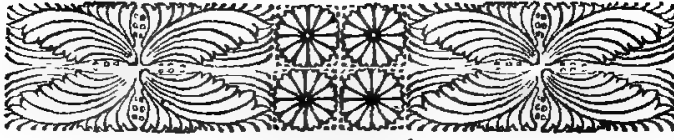
સરોજના મનામાં અનેક તર્ક પર્વરા જાહવાતી જતી હતી. પતિને લક્ષ્મીની વૈભવનો કેદ ચ્હડ્યો. છે, ને તેમાં તે પોતાનું સ્વત્વ ગુમાવે છે એમ તેને લાગ્યું.

જમી રહ્યા પછી લક્ષ્મીદાસ એકેક રૂમમાં આવ્યો ને પાન સેરવારી આધાં.

થોડી વારે ભાઇ બ્રહેન આવ્યા. માતાએ તેમને વ્હાલપૂર્વકે જમાડ્યા ને પછી પોતે જમી.

રાત્રે ચંદ્રરાજની ચન્દનમયી ચંદ્રિકાના અમૃતમય કિરણો પૃથ્વી પર વિસ્તરી રહ્યા. સરોજ પોતાના બન્ને સન્તાનો સામે ચોકમાં શિતળ ચાંદની નીચે બેઠી હતી. નવનીતની વય સાત વર્ષની ને મધુરીની વય પાંચ વર્ષની હતી. ત્રીપુટી આનંદથી હસતી નિર્દોષ હાલો લેતી હતી. સરોજ ભાઇ-બ્રહેનની નિર્દોષ રમત ગમ્મત જોઈને પોતાને કૃત્ય કૃત્ય માનતી હતી.

પ્રકરણ છઠું.

“લક્ષ્મિનો મઠ”

પ્રભુની વિશ્વ વાડીના સુમળ્લન સર્વ સરખા છે,

“ નથી કો નીચ કે જાંચો-જીવન તો સૌના સરખાં છે.

“ ગરીબ શ્રીમંત કે રાજ મહારાજ બને બાંચે,

“ પરંતુ માન સરખાં સર્વના છે ઇશ્વના રાજ્યે,

“ શ્રીમંતો માન ના પામે, ગરીબો ત્રાસ ના પામે;

“ અદલ છે ત્યાય જગદીશનો મળે છે માન ઇશ્વ ધામે.

“ મણે હો દ્રેષ્ટ કો'નીઓ પ્રભુના બાલકોમાંથી,

“ પ્રભુનો દ્રાક થયે છે ખરેખર ! એમ વર્ત્યાથી. ”

ગગનાગણે રજનીકાવ પ્રકાશતો હતો. તેની નિર્મળને રૂપેરી ચંદ્રિકા પૃથ્વીના પટપર વિસ્તરી રહી હતી.

લક્ષ્મીદાસ અત્યારે બેઠક રૂમમાં પુસ્તક વાંચતો બેઠો હતો ત્યાં સરોજ આવીને બોલી

“ નાથ ! જીવરામ નામનો એક મીલ અબુર તમને મળવા માગે છે.”

“ કહે, કે સવારે આવે. ” લક્ષ્મીદાસે જણાવ્યું.

“ તે અસારેજ મળવા માગે છે. તેને કંઈ અરજ કરવાની છે.” સરોજ બોલી:

“ મને અત્યારે તેની અરજ સાંભળવાની કુરસદ નથી. સવારે આવવાનું કહે ” પુસ્તકમાધી માયું ‘ઉંચું’ કરીને લક્ષ્મીદાસ બોલ્યો.

“ એમ ન થાય, નાથ ! મરીમોની અરજ તમારે સાંભળવીજ જોઈએ, ” સરોજે આમઠું કર્યો.

“ દીક્રા એને અહિં લઈ આવ, ” કંટાળાને લક્ષ્મીદાસે આતા આપીને પુસ્તકના પાનાં તેણે ફેરવવા માંડ્યા.

સરોજ જીવરામને લઈને લક્ષ્મીદાસ પાસે આવી જીવરામે સોંઠેને સલામ કરીને એક બાજુ વિનય પૂર્વક ઉભો રહ્યો.

લક્ષ્મીદાસે પૂછ્યું :

“ કેમ જીવરામ ! શું છે ? ”

“ શેઠ સાહેબ ! ” ખિન્નજવાને જીવરામ બોલ્યો : “ મહારા પિતા સખારામ મૃત્યુની અપાપર સૂતેલા છે. તેમની સારવાર કરવામાં મારા થોડા ધણાં પૈસા હતા તે ખરચાઈ ગયા છે. આજ સાહેબની પાસે થોડા રૂપીઆ હિજીના લેવા માટે હું આવ્યો છું એ રકમ મારાં ખમારમાથી વાળી લેજો. ”

“ મનુરોને આગળથી રૂપીઆ આપવાનો રિવાજ મારે ત્યાં નથી ” લક્ષ્મીદાસે જણાવ્યું.

“ મારા દલજ રૂપીઆ આપો. ” જીવરામ રડી પડ્યો : “ મારા પિતા બચકર માંદગીવશ છે. તેમની સારવાર દલ રૂપીઆથી કરી શકાયે. ”

“ દલરૂપીઆ તો શું દલપાઈ પણ મનુરોને આગળથી આપવાનો અહિં રિવાજ નથી. ” લક્ષ્મીદાસે પોતાના અમાનુષી સ્વભાવનો પરિચય આપ્યો.

સરોજ પોતાના પતિના હૃદયમાં મરીમોની દલા જાણતી લેશપણ

અનુકંપાનો આ વિર્ભાવ નથી થતો એ બધીને તેને દુઃખ લાગ્યું.

“ દક્ષા દક્ષ રૂપિઆપણુ નહિ આપો ? શેડજી સાહેબ ! અમરા પર એટલી દયા કરો ભગવાન તમારું બહું કરશે. નોકરી કરીને પણ હું તમારા પૈસા આપી દઇશ. ” જીવરામે દીન બાકે બધાં.

“ એક વખત કહેવામા નથી સમજતો ? આલ્યો જ નાહક માથાકુટ નકર. એક પાઇપણુ મળશે નહિ. જા. ” લક્ષ્મીદાસે રોકડું પરખાવી દીધું.

જીવરામની આંખમાં દડદડ આંસુ પડવા લાગ્યા. તે રડતો રડતો બોલ્યો.

“ સાહેબ ! દક્ષ નહિતો પાંચજ રૂપિઆ આપો કારણ કે મારા પિતાને કાજ પાવા માટે મારી પાસે કાંઈજ નથી. પાંચ રૂપિઆથી પણ ધંધું બની સકશે. ”

“ એક પાઈ પણ નહિ મળે, કેટલી વખત કહેતું ? ટક- ટક મૂકીને આલ્યો જા. ”

લક્ષ્મીદાસ તાકુક્યા.

જીવરામને હિંડો આઘાત થયો તે બિન અરાજે બોલ્યો.

“ શેડ ! યાદ કરો તે દિવસ. ”

“ ક્યો ? ” લક્ષ્મીદાસ બોલ્યો.

“ કે જે દિવસે અકસ્માતમાથી મેં તમને બચાવ્યા હતા. ”

એક દિવસ મિલમાં અકસ્માત થયો હતો, ને એ વખતે જે જીવરામે લક્ષ્મીદાસ શેડને ન બચાવ્યા હોત તે તે કપાસનાથે પરભોક્ષ મા પ્રથાણુ કરી હોત. જીવરામે જીવિતદાન આપેલા તે દિવસનું સ્મરણ કરાવ્યું.

“ તેથી શું ? શેઠને અકસ્માતમાંથી બચાવનાર નોકર શું વધારે કરે છે ? તે તે-તેની ફરજ છે. ”

લક્ષ્મીદાસે નોકરની ફરજ જણાવી.

“ તમને બચાવવા મેં મારા જનનું જોખમ ખેડ્યું હતું. એટલા ઉપકારના બદલામાં મને આ વખતે પાંચ રૂપિયા પણ આપી શકતા નથી ? ”

જીવરામ બોલ્યો.

“ તું બહારકારે રૂપિયા લેવા આવ્યો છે ? ” લક્ષ્મીદાસેના મિનજબ ગયો.

“ તમારા ઉપર અમ ગરીબોનો બહારકાર ક્યા ચાલી શકે એમ છે ? પરંતુ લક્ષ્મીના મદમાં છેક મનુષ્યન જુલોમા. ગરીબનાં આંસુઓ લૂછો. પરમાત્માના દરબારમાં ગરીબના મદદગારનું મ્હોટું માન જળવાય છે. ” જીવરામ બોલ્યો.

“ હવે તું જાય છે. કે નહિ ? કે હેમાને બોલાવું ? ” લક્ષ્મીદાસ ગભર્યો.

“ જાકે છું ! શેઠજી ! જાકે છું. ? ” જીવરામ રડતા બવાળે બોલ્યો. “ અમ ગરીબોનાં આંસુઓ તમારા જેવા શ્રીમંતે નહિ લૂછે એવી મને ખબર હોતતો હું તમારા જેવા દયા વિનાના હૃદયવાળા માણસ સાસે માગવા માટે કદી પણ આવત નહિ. ગરીબનાં આંસુ તમે નથી લૂછતા, તેથી એ આંસુ જાણ્યે કે તમને ભયંકર નીવડશે કારણ કે ગરીબનાં આંસુઓ ક્ષારના મિઠુઓ નથી.

“ હરા બધા અને તસ્વાર કરે છે—પાંચનો સંહાર,

“ એને આંસુ ગરીબોનાં કરે છે વિશ્વનો સંહાર !

“ તિખા કાતીલ હથિયારો નથી એ આંસુની સમ ચાત્રાં,
 “ ખરે ! આંસુ બિખારીનાં નથી ફેાકટ કદી ભતા
 “ મરીબનાં આંસુઓ પરમાત્માની ગાદી ડાઁવે છે,
 “ ધરાધર નાગની પાંચે ફણાંએને ધુળવે છે !
 “ મરીબનાં ચક્રઓ હોલા નથી જે રાખતા દરકાર.
 “ હશે સમ્રાટ પણ ત્હેનો ચરી પણ માત્રમાં સંહાર ? ”

‘ મંગલ ’

“ તમારી પાસેથી હું કાંઈ બલ જોરીએ પાંચ રૂપીઆ લઈ સકું
 એમ નથી. અમારા ભાગ્ય અમારી પાસે ”

“ જા, ત્યારે ? ” લક્ષ્મીદાસે કહ્યું.

હીડા નિઃશ્વાસ નાખીને શુવરામ લક્ષ્મીદાસના મકાનને છોડી
 ગયો. અહો ? શ્રીમંતાઈના મદમા મનુષ્યત્વ શુભાવતારાઓ લાલના
 જમાનામા ક્યાં ચોડા છે ?

શુવરામના મયા પછી સરોજ બોલી.

“ નાથ ? તમે બહુ ખોટું કર્યું. ”

“ કેમ ? ત્યારે શું મજુરોને આગળથી પૈસા ધરિવા ? ” લક્ષ્મી-
 દાસ બેઠ્યો.

“ શુવરામે તમારો અકરમાત પ્રસંગે જાન બચાવ્યો હતો. તેને
 પાંચ રૂપીઆ પણ ન આપવા એ અન્યાય નથી ? ”

સરોજે નમ્ર પણ પ્રશ્ન કર્યો.

“ એકને પાંચ આપીએ તો કાલે પચાસ આવીને ઉભા રહે.
 ને એમ દરેકને પૈસા આપવા માંડીએ તો દીવાળું નિકળે. સરોજ ”
 લક્ષ્મીદાસે બચકાર દક્ષતા બતાવતાં એ પ્રમાણે સબ્દો ઉચ્ચાર્યા.

“એમા દિવાળું નિકળતું નથી.” સરોજ બોલી: “જીવરા-
મનો પિતા મૃત્યુના મિછાને પડ્યો હોય ને તે પોતાના શેઠ પાસેથી
પાંચ રૂપિયા ન મળે પાંચ રૂપિયા પણ શું તે નમેલવી શકે?”

“નહિ” લક્ષ્મીદાસ બોલ્યો. “એક પાઈ પણ મેળવી
શકે નહિ.”

“એ ઠીક કહેવાય નહિ, નાથ?” સરોજ બોલી? “ગરી-
બોને આપણે યથા શક્તિ મદદ કરવીજ જોઈએ. આપણને અત્યારે
પરમાત્માએ એ પૈસા આપ્યા છે તે મદદેલા થવા માટે નહિ, પરન્તુ
રંકાત્માઓના આંસુઓ લુછવાનું પુણ્ય ઉપાર્જન કરવા માટે વાદ
કરે તે દિવસ? કે એ દિવસે આપણને ખાવા અન્નપણ મળ્યું ન
હતું. એ વખતે તમે જ્યાં જ્યાં ઉછીતા રૂપીઆની માગણી કરવા
ગયા હતા; જ્યાં ત્યાંથી ખાલી હાથે ફરતાં તમને કેટલું દુઃખ થતું
હતું? આજે આપણે રાજનૈમિત્ત ભોમવીએ એટલી સાહચીમા છીએ;
પરન્તુ તેથી આપણે આપણા માગણા દિવસે લુલી જઈને મહાંધ
થવું જોઈએ નહિ. ગરીબોના આંસુઓ લુછવા માટેજ પરમાત્મા શ્રીમ-
તોને દ્રવ્ય આપે છે; નહિ કે ગરીબોને હતાશ કરવા માટે અને તેમાં
આતો વળી તમારોજ નોકર હતો. ઉપરાંત જીવ બચાવનાર હતો.
તે પાંચ રૂપિયા તો શું પરન્તુ આપણું સકળ સાલ્લખીની માગણી
કરે તો પણ આપણે તેને તે વિના સંકેતે આપી દેવું જોઈએ.
માફ સૌભાગ્ય તેણે બચાવ્યું છે. તમારો જન બચાવનાર એ ગરીબ
પ્રાણી પાંચ રૂપિયાની મદદ લેવા આવે ને તમે તેને તતાશ કરીને
તિરસ્કારીને પાછો કહાડો એ કેટલું બધું દીલગીરી ભરેલું છે? નહાના
મ્હોંએ આટલી કુષ્ટતા માફ કરશો.”

સરોજ આ પ્રમાણે બોલી ગઇ : પરંતુ લક્ષ્મીદાસને તેની કંઈ અસર થઇ નહિ.

લક્ષ્મીના મંદમાં માથું ઝોટલું બધું બાન જીવે છે, કે-નેને કોઇનું કથન પણ લક્ષ્યમાં ઉતરતું નથી.

લક્ષ્મીદાસે સરોજના શબ્દો સાંભળ્યા પછી કહ્યું :

“સરોજ ? વ્યવહારની વાતમાં તું કોઇ ઠેકાણે હાથપથ વાજે છે, તો કોઇ ઠેકાણે મુખાંધ પણ બતાવે છે. નોકર હોય કે ગમે તે હોય પરંતુ તેને કદી પણ પૈસા આપી શકાય ?”

“અરે ? પણ પાંચ રૂપિયામાં આપણું શું ચાલું જવાતું હતું ? તે તો બિચારો કહેતો હતો કે નોકરી કરીને તે આખી દુધ પરંતુ કદાચ એમ માની લઇએ કે તે રૂપિયા આપશે નહિ, તો પણ પાંચ રૂપિયા આપવાથી આપણી મીલકત શું ઓછી થઈ જાય એમ હતી ?” સરોજ બોલી.

“પાંચ રૂપિયા સાચું જોવાતું નથી. ડોસી મરે તેની ફિકર નહીં; પરંતુ જમ ધર ન જોઇ જાય તેની ફિકર રાખવી જોઇએ. પાંચ રૂપિયા આપવા એ આપણને કંઈ મોટી વાત હતી ? પરંતુ આજે રૂપિયા લેવા આવ્યો તે કાલે પાંચ હજાર રૂપિયા લેવા આવે, તે એનું જોઇને મીલના સઘળા નોકરો માગણી કરવા આવે કે મને સો આપો, મને ખસો આપો, મને હજાર આપો. તે પછી આપણે કંટાળીને ના પાડીએ તેના કરતાં એ સ્ત્રોત ન ઉઘાડીએ તેજ સાફ છે. એમ દાર્ઢ દ્રષ્ટિ કરીને સઘળી વાતનો વિચાર કરવો જોઇએ એવા ઉતાવળીયા વિચારથી તો ગંભીર પગિથામ આવે.”

લક્ષ્મીદાસે પોતાની દિલ્સુરી સરોજને કહી સંજ્ઞાપતી.

સરોજે વધારે સમજાવવાતું માંડી વાળ્યું.

સત્તિ સમ સમ જાણજ કરતી ચાલી જતી હતી, આકાશમાં
સૂધાકર પોતાના સાંવ ફરણો વડે ઝળકતો ચોખ્ખો હતો તેના રમે-
રીને નિર્મળ પ્રકાશ રત્ના કરમાં સકળ વિશ્વ રનાન કરી રહ્યું હતું.

લક્ષ્મીદાસ મોડી રાતે સૂતો.

સરોજ વચ્ચે ચિદ્રશ્મિ આ.

એ દયાળુ હૃદયની સરોજને જીવરામ જેવા પોતાના સૌભાગ્યને
ખચાવનાર દીનજનને પોતાના આગળેથી હતાશ નિરાશ વચ્ચે પાછું
જવું પડ્યું હોઈ જાતનું કષ્ટ ચવું હતું.

લક્ષ્મીદાસ દળવેહળમે લક્ષ્મીના મદમાં છેકળ સ્વપ્ન, મનુષ્યત્વ,
દીનજનો પ્રતિ દયાભાવ એ સમગ્ર જીવી જતો હતો એ જાણીને
સરોજ જેવી સુશિષ્ઠ બાઈને કેમ કષ્ટ ન થાય ?

તે સૂતી સૂતી પવિ દેવને સન્મતિ આપવા પરમ કૃપાળુ પ્રમા-
ત્માને દીનું માવે દાસ બેઠીને પ્રાર્થના કરતી હતી.

પાસેના રૂમમાં નવલીન અને મધુરી નિદ્રાના બોજામાં જાણી-
હતા હતા.

પ્રકરણ સાતમું.

“શાઠ દિવસની દુનિયા યાને મહોતના મહોમાં.”

રાત્રે લક્ષ્મીદાસને બચાંકર સ્વપ્ન આવ્યું.
તે સ્વપ્નમાં તેના અત્મત્વ તેજસ્વી પ્રતિભા મૂર્તિ જોઈ.
લક્ષ્મીદાસે તે દીવ્ય મૂર્તિના ચરણસા નમન કર્યા.
તે મૂર્તિએ લક્ષ્મીદાસને ઉદ્દેશીને કહેવા માંડ્યું.

“જન્મવના ક્ષુદ્રપ્રાણી! તું મને નમન કરવાને બિલકુલ લાયક નથી, તો પણ મારું હૃદય ઉદાર હોય છે તારા નમન સ્વીકારું છું. ઓ! નિષ્કૂર હૃદયના માનવી! તું લક્ષ્મીના મદમાં દિન પર દિન ઉન્નત બનતો જાય છે; પણ તારી જીંદગી હવે કેટલી છે તે તું જાણે છે?”

દેવીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં લક્ષ્મીદાસે એ હાથ જોડીને કહ્યું.

“મને માફ કરો. મારી આયુષ્ય કેટલી છે તે જાણાવો.”

“જાણુવું?” સ્વપ્ન સૃષ્ટિમાં બેઠી રહેલી એ દીવ્ય દેવીની મૂર્તિ બોલી: “સંસારના ઓ! અદ્વય માનવી! તારી આયુષ્ય હવે ધણીજ થોડી અવશેષ છે. તેટલા વખતમાં તું હવે કંઈક સત્કર્મ કરી શકે એટલા માટે હું આજે તને ચેતવવા માટે તને સ્વપ્નમાં દર્શન આપીને કહી રહી છું.”

“દેવી! દેવી! “લક્ષ્મીદાસ કુટુંબી પકીને બોલ્યો: “કહે, મારી આયુષ્ય હવે કેટલી છે?”

“છત્રીસ કલાક! માત્ર દોઢ દિવસ” દેવીએ કહ્યું.

લક્ષ્મીદાસ ચમક્યો. તે બોલ્યો.

“શું માત્ર છત્રીસ કલાકજ! શું હવે મારા દોઢ દિવસનાં દુનિયા?”

“હા. હવે એક પળ પણ વર્ષ શુભાવીશ નહિ. અત્યાગ્રુહી તને લક્ષ્મી મળી પરંતુ તેનો તેં સદ્ ઉપયોગ કર્યો નથી. છત્રીસ કલાકમાં તારે હવે તારા જીવનને સમેટવાનું હોય એટલા દુઃક વખતમાં જેટલું પુણ્ય પાળ્યું થઈ શકે તેટલું તું કરી લે. રાત્રિ વિતશે ને પ્રભાત થશે. સૂર્યોદય સમયથી દોઢ દિવસ હવે તારે દુનિયામાં રહેવાનું છે. માત્ર દોઢ દિવસ! બસ! હવે! હવે હું અંત-ધર્મન થાઉં છું! તને એતાવવા મારેજ હું તારી સમક્ષ સ્વપ્ન સૃષ્ટિમાં ખડી થઈ છું!”

એમ કહીને દેવી અદૃશ્ય થઈ ગઈ. તેજ સમેટાઈ ગયું લક્ષ્મી-દાસનું સ્વપ્ન ખલાસ થયું. તે બકતોજ રહ્યો.

“માત્ર દો.. ઢ દિવસ!..... ફક્ત દોઢ દિવસ!”

તે પથારીમાંથી બેઠો થયો ને સરોજને તેણે જાગૃત કરી. સરોજ જાગૃત થતાજ બોલી ઉઠી.

“કેમ નાથ શું છે?”

“બોલી! હવે હું આ દુનિયાનો દોઢ દિવસનો મ્હોમાં છું.” લક્ષ્મીદાસે જણાવ્યું.

“શું બોલો છો? ઘેલછામાં તો નથીને?” સરોજ બોલી.

“ના. હું ઘેલછામાં નથી, સંપૂર્ણ શુદ્ધિમાં છું. સ્વપ્નમાં મને હમણાંજ દેવી આવીને મારી અવશ્ય આમુખ્ય દોઢ દિવસની—મળી છત્રીસ કલાક છે એમ કરી ગયા છે. અહો! શા દેવીને તેજ અંજાર!”

“સત્ય ક્ષોભા ?” સરોજ બોલી.

“હા હું દોઢ દિવસની કુમીયામાં હવે હયાત છું. મૃત્યુના ચક્ષુમાં દોઢમીના હવે માત્ર છત્રીસ કલાકનું છે. “લક્ષ્મીદાસ બોલ્યો:” દેવીએ એટલા હુંક વખતમાં પુણ્યો પાર્જન કરવાનું કહ્યું છે, બોલ, હવે આરે લક્ષ્મીનો જીવ કેવી રીતે કરવો ?”

“નાથ તે આપ સારી રીતે જાણી શકો છો. દાસી શું કલાક આપે ?” સરોજ બોલી: તેનું સાબાજ્ય વૃક્ષ દોઢ દિવસ પછી મૂળમાંથી ઉમડી પડવાનું હોઈ તેનું હૃદય કપાઈ જતું હતું; છતાં તે સુશીલ હોઈ આત્મજ્ઞે બોલતી હતી.

પ્રભાત યામું. લક્ષ્મીદાસને ત્યારથી કલાક ગણવાની હતી. બરાબર છત્રીસ કલાક પછી પોતાનો જીવન દીપક મ્હોતના પવનથી ધુગાઈ જવાનો હતો: ફરક પળની હવે તેને કિંમત હતી. પ્રભાત થતાજ તે જીવરામ મજુરને ઘેર જવા ઉપડ્યો.

આરે તે જીવરામને ત્યાં આવ્યો, ત્યારે જીવરામનો પિતા સખારામ સખત આંચકાથી જાગ્યો નીચો થતો હતો. જીવરામ પોતાના શેઠને જોઈને એકદમ સામે ભેવા મોંને આંધરપૂર્વક બેસાડ્યા પછી આવવાનું કારણ પૂછ્યું.

“જીવરામ ! મેં તને કાલે રાત્રે અન્યાય આપ્યો છે તેની હું માફી માગું છું. ને હે આ પ્રાચ દળસની મોટો તારા પિતાની ચાકરી ખટે હું તને જલ્દીસ આપું છું.”

એથ કહીને લક્ષ્મીદાસે બેગમાંથી પાંચદળસની મોટો કમળીને જીવરામને આપી.

જીવરામે તેટલી મોટી રકમ સ્વીકારવાની પ્રથમતો મા પાછી,

ખર-પુ જીવનદાસના સત્યમહત્ત્વ તેણે તો રક્ષામાં સ્વીકાર કર્યો.

પછી ત્યાંથી જીવનદાસ ત્યાં જીવનમાં આવ્યા. સંધ્યા મીઠા મજુરોને તેણે એકઠા કરીને કહ્યું.

“આપણે ! આજે હું તમને જવાને ઇનામ આપવા માગું છું તમારા અંગ પરસેવાના અતાપે હું જીવન સંપત્તિ ગણું છું. તો આટે મારે તમને બક્ષીસથી જવાજમાળ જોડ્યો. આવો એક મહી એક”

એમ કહીને જીવનદાસે તિબ્બેરી ખેતી; ને એક પછી એક મજુર તેની જાસે જવા લાગ્યો. શેઠે સંધ્યા મજુરોને પાંચ પાંચ હજારની બક્ષીસ આપી.

આ મહોટી બક્ષીસ મળતા મજુરોને અત્યંત આનંદ હોવાથી તે સંધ્યાએએ મળીને શેઠની દીર્ઘાયુ ધન્યવી.

ત્યાંથી નિકળીને જીવનદાસ માનમાં એક સાર્વજનિક દવાશાળા ગાલતી હતી તે મકાને આવ્યા. ને દવાશાળાને મફત દવા પુરી પાડવા માટે પચાસ હજાર રૂપિયા આપ્યા.

પછી તે કન્યાશાળામાં આવ્યા. દરેક કન્યાને સો સોની નેસ્ટ ઇનામ આપી.

જાનાશ્રમમાં જઇને એક લાખ રૂપિયા આપ્યા.

ખપેર શ્રતાગ્રા તો જીવનદાસે જોતણી શિક્ષકતામાં મળી પચાસ હજાર રૂપિયા રહેવા દીધા. તેહલા રૂપિયા જાસેજવા મુજબ મારે રાખવામાં આવ્યા હતાં.

સરોજની આખમાંથી આવણુને બાદરવો વરસતા હતા. જીવનદાસ એવો.

“જીવનદાસ ! આ માટે રહે છે ? અરવાળું સૌ મેળવે છે. જીવનદાસ બેઠું ના મેળું. તેમાં આ માટે જાંસુ જીવનદાસ છે ?”

“નાથ ? દંપતીમાં પ્રથમ મૃત્યુ પતિનું થવું જોઈએ. પતિ
પતિની પતિની સ્ત્રી મતિ ? અનાથ અળખાની પછી શું દશા ?”

સરોજ મહમદ કંઠે બોલી.

“મૃત્યુ અને જીવન માનવ આધિન નથી. આયુષ્યની દોરી
પુટલાં સમજાને મરવાનું છે. પરમાત્માનો મૃત્યુનો નિયમ અચળ છે.
પતિનું મૃત્યુ પહેલાં નિપજે કે પતિના પહેલાં મ્હેતને માર્ગે પ્રયાણ
કરે. તે કાંઈ આપણા હાથની વાત નથી. માટે તું શાંત થા. સ્ફુલ્લેથી
છોકરા આવશે ને તને રડતી જોઈને તેઓ પણ રડશે. માટે હવે
રડવાનું છોડી દઇને પરમાત્માની પ્રાર્થના કર.

લક્ષ્મીદાસ બોલ્યો.

સરોજે શાંત થવા બધું પ્રયત્ન કર્યો; પરંતુ તેમ તેમ તે વધુ
વધુ ફરકા ખાતી ગઈ. લક્ષ્મીદાસે તેને છાતી સરસી આપી.

“બહાલી ! તું રડે છે તે જોઇને માઈ હૈયું ભરાઈ જાય છે.
જીવનની અંતીમપળે પરમાત્માની પ્રાર્થનામાં ગુમાવવી જોઈએ. હજી
જોવાંસ કલાક બાકી છે.”

સરોજે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવા માંડી.

“હે ! દીનદયાળુ દામોદર ! માઈ સૌભાગ્ય અખંડ રાખજો.

હું હાથ જોડીને વિનવું છું મારા પતિની આયુષ્ય ખુટી હોય
તો મારી આયુષ્ય તેમને આપજો પણ મારા જીવન સત્ત્વને રક્ષાજો.
મૃત્યુનું કારણ જડણું મારા પતિનો ક્રોધીયો ન કરી જમ એવી
મારી પ્રાર્થના છે.”

નવનીત અને મધુરી સ્ફુલ્લેથી ઘેર આવ્યા. સરોજે કાંઈ જોઈને
જમવા આપ્યું એ વખતે સરોજની આંખમાં આંસુ ઉભરાતા હતા
તે જોઈને નવનીત બોલ્યો.

“ બા ? આને તું કેમ રહે છે ? ”

“ કંઈ નહિ ખેટા : જમીએ. ” સરોજને રડતા અવાજે જણાવ્યું.

“ નહિ. તું રડીશ તો હું ખાઈશ નાહ. કહે તું કેમ રહે છે ? ” નિર્દોષ ભાવથી નવનીત બોલ્યો.

સરોજની આંખમાં વધારે આસુ આંખા. નવનીત ઉઠીને માતાના મળે બાકી પડ્યો ને બોલ્યો.

“ બા, કહે ને તું કામ રહે છે ? ”

મધુરી ખસ્ય આતા આતા ઉઠીને માતાને વળગી પડી.

બન્ને બાળકોના મ્હોં જોઈને માતા બોલી.

“ તમે મને પૂછવો નહિ. ખાઈશો. ”

“ તું જ્યાં સુધી રડવાનું કારણ કહીશ નહિ, ત્યાં સુધી અમે ખાવાના નથી. ” બન્ને બાળકોએ સાથેજ ઉચ્ચાર્યું.

બાલ હઠ પાસે સરોજને નમતું આપ્યા વિના આથે એમ હતું નહિ. પણ શું સમજાવીને સન્તાનોને શાંત કરવા ? એ માટે તેણે ધણી કુશિલ્તો શોધી.

“ નવનીત ? જોઈને મધુરી ” બાલ પૂર્વક બોલી. “ આપણી વાહરડી મરી મઠ તેથી હું રડું છું. ખસ હવે ? ”

નિર્દોષ બાળકોએ માતાના જુઠાણાને સાચું માન્યું. વાહરડી મરી મઠ હતી એ ખરું હતું; પરન્તુ સરોજને રડવાનું કારણ તે હતું કે નહિ તે વાંચકો જાણતા હશે.

પણ એ બન્ને બાળકોએ માતાની વાત સાચી માની ને પછી બન્ને જમવા બેઠા.

“ બા ? વાહરડી ખસ રવાના હતી હો ? ” મધુરી ખસા આતા બોલી.

સરોજ ને હસતું આવ્યું નિર્દોષ મધુરી અને નવમીએ જોઇને વળી તે પુષ્કળ રડવા લાગી.

આ છોકરાઓ હવે ન બાપા થવાના છે એ વિચાર તેને કમ કમાવી.

નવમીત અને મધુરી હસતા હસતા જમવા લાગ્યા. તેમને ઓછીજ ખબર હતી કે જનકનું જીવન હવે મ્હોતના મ્હોતમાં પડ્યું છે ?

જમીને બાપ મ્હેન પાછા નિશાળે આવ્યા ગયા.

“ મારી મીઠી ! તું રડ નહિ. ” સરોજને લક્ષ્મીદાસ બોલ્યો. “ તું સમજું થઇને આમ કંઈપાંત કરે એ ઠીક કરે છે ? ”

“ પતિનું છત્ર હી જવાજ તેમરીમાં હોય તે કંઈ પત્ની શાંત રહી શકે ? ”

સરોજ બોલી.

“ પણ કંઈપાંત કરવાથી કંઈ વળવાનું છે ? મૃત્યુ આવવાનું છે તે શું રૂદ્ધથી નહિ આવે ! નાહક જીવ બાળવા કરતા તુ મારી સાથે હસીને વાતચીત કર. જે કલાક જમ છે તેમાં મારા જીવનની દોરી ઉપર મ્હોતના ચપ્પુની ધોર ફરી રહી છે. આપણે બધું થોડા વખત સાથે રહેવાના છીએ. એટલે વખત તું મને શાંતિ આપ હસીને મારી સાથે મધુર બાપણ કર. ”

લક્ષ્મીદાસે આ પ્રમાણે કહ્યું ઉચ્ચાપી.

જતા પણ સરોજ રૂદ્ધના ધોધને અટકાવી શકી નહિ પતિનું જીવન મૃત્યુના મ્હોતમાં હોમાઇ ચૂક્યું હોય ને કાળનું કરાજ જડ્યું ખીડાય એટલીજ ફક્ત વારહોય એવી સ્થિતિમાં કોઇ પણ શક્તિ મન મારી શકે એમ માનવું એ જમણું છે—જમણું છે. સરોજ તેનો અપવાદ શી રીતે થઈ શકે ?

તેણે આંખો, રડી રડીને લાલચેળાળાં બાંધી મૂકી. સરોજનું સૈકાર્થ મિનિટે મિનિટે હચ્ચકું જતું હતું તેના વદનની લલિત હાડી જતી હતી. તેની છાતીના ધબકારા ગેરચાં મતાહવા તેનાં પ્રાણ કંઈક આવીને બચાવતા હતા.

સરોજનો પતિ વૃક્ષને વળગી પડી. પતિની આંખમાંથી ટપકતા અંશ બિન્દુઓથી પતિની છાતી બીંબાય અંધ.

“ બહાલી ! ” લક્ષ્મીદાસ બોલ્યો. “ મારા મૃત્યુ પછી તું શોક કરીશ નહિ. કારણ કે-પરિતાપથી તારી સુકોમળ દેહલતા કુરમાઈ જશે. હું તારી પાસે છેલ્લી માગણી કરું છું કે તું શાંત રહેજે. નવનીત અને મધુરીને મ્હોટા કરજે ને પછી એ બન્નેનાં યોગ્ય સ્થાને લગ્ન કરી આપજે. મારા મૃત્યુ પછી એક આસુ પણ તું પાડીશ નહિ. તું સમજી છે, શાથી છે, ધાર્મિક જીવન વિતાવે એ તે અમર લોકમાં તું અને આવીને મળજે. ”

પતિના આ એકાએક અક્ષર સાંભળીને શુશીલ પતિની છાતી ચીરાતી જતી હતી. તેનું હૈયું બરાતું જતું હતું. તે એકે પણ શબ્દ બોલી શકી નહિ.

લક્ષ્મીદાસે વધારે કહેવા માંડ્યું.

“ મારી હેતાળ પત્ની તને વધારે શું કહેવાનું હોય ? તું બહુથે સમજે છે. છતાં પણ અંતીમ સ્થલે જે બોલ કહેવાની લા. લખને હું શેકી શકતો નથી. સરોજ મારી બહાલી સરોજ તારા માટે મેં પચાસ હજાર રૂપિયા રાખ્યા છે તેમાંથી તું બન્ને બાળક સાથે જીવન વિતાવજે બાકીની બધી મિલકતનું મેં ધર્મ દાન કરી નાખ્યું છે. પચાસ હજાર તને યસ થઇ પડશે ને ?

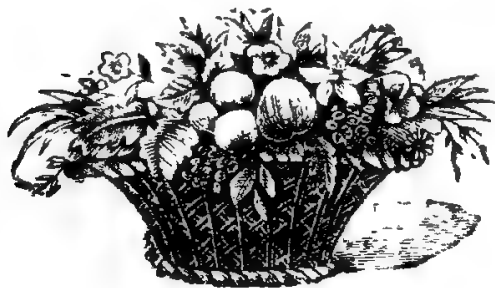
સરોજ કંઈપણ બોલી શકી નહિ, તેતો કુસ્કા ખાતી મ્હોટેથી રડી રહી હતી તેની આંખોમાથી આસુની ધારાઓ પડતી હતી ને તેથી લક્ષ્મીદાસની છાતી પલળી જતી હતી.

એવીજ દશામા લક્ષ્મીદાસનો અંતિમપણ આવી. છત્રીશમા કલાકની છેલ્લી મિનિટ થઇને તેનો પ્રાણ પરબોક પંચ વિચરી ગયો.

સ્વપ્ન સૃષ્ટિમાં કહી ગયેલી દેવીનું કથન સત્ય થયું.

પ્રતિના મૃત્યુથી સરોજની સ્થિતિ કેવી થઇ હશે, તેનું વર્ણન કોઇ આપી શકશે ?

નવનીત અને મધુરી પણ માતાના કંઠે આઝી પડી ને પુષ્કળ રૂદ્ધ કરવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૮ મું.

દરતના કાનુનની બલિહારી છે ?

હવે દેવી પત્નીની મૃત્યુ પળે તેનો પતિ હાથ ધરાય પછાડે છે, તેના વિના જગત સુનકાર માને છે, પ્રાણપતિની મૃત્યુ પળે તેની પ્રેમાળપત્ની કેશ ચૂટે છે, માથું પછાડે છે, મ્હોતને વિના કારણ આમંત્ર છે, એકનો એક કમાતો છોકરો એકાએક મ્હોતના કારણ જડખામા હોમાયને તેના વૃદ્ધ પિતા મરવા તૈયાર થાય છે; પરંતુ કાળે કરીને એ સોડોન્માદ શમી જાય છે...કુદરતના કાનુનની બલિહારી છે ?

સમય વિતતો ગયો તેમ તેમ સરોજનો સોડોન્માદ કમતો ગયો. એક દિવસ તેને વિચાર આવ્યો: જીવનલાલને પત્ર લખીને પોતાને ઘેર બોલાવ્યો.

જીવનલાલ પોતાની ધર્મની મ્હેનને ઘેર આવ્યો. એ વખતે લક્ષ્મીદાસનો જીવનદીપક સુગ્રાહ ગયાને બે વર્ષ વીતી ગયા હતા.

જીવનલાલની વય ઓગણીસ વર્ષની હતી. દેખાવમાં તે સુંદર હતો. ન્હાનપણમાંજ તેના માતા પિતા ગુજરી ગયેલા હોવાથી તેના શિરપર વ્યવહારને બોલો આવી પડ્યાથી તે કંઈ પ્રુષ્ટ થઈ શક્યો ન હતો. તો પણ તે સ્વચ્છકડી તો ન હતોજ ?

સરોજે બાંધને પ્રુછ્યું:

“ બાપ ? હવે એકાએક ક્યાં સુધી રહેલું છે ? ”

“ મ્હેનના આ પ્રશ્નથી જીવનલાલને હસવું આવ્યું. તે બેસ્યો.

“ રહેવાનું ત્યાં સુધી. ”

“ એ તે કાલ જવાન છે ? ”

સરોજ હસીને બોલી.

“ત્યારે ?” જીવનલાલ પણ હસ્યો.

“સ્પષ્ટ કહો. સાધુ રહેવું છે કે સંસારી થવું છે ? સરોજે સ્પષ્ટ પ્રશ્ન કર્યો

“સાધુએ રહેવું છે, ને સંસારીએ થવું છે.” જીવનલાલે ઉત્તર આપ્યો.

“બાઈ ? જેમ હું સ્પષ્ટ પુછું છું તેમ તમે પણ સ્પષ્ટ કિતર આપો.” સરોજ બોલી.

“કન્યા ન મળે ત્યાં સુધી સાધુ રહેવું છે ?” જીવનલાલ હસ્યો.

સરોજ પણ હસી. બાઈના ઉત્તર પરથી તે કળી શકી કે તે પરણવા માગે છે.

સરોજ બોલી:

“કન્યા અત્યારેજ મળેનો ?”

“તો ?” જીવનલાલ હસીને બોલતો જતો હતો ! “અત્યારેજ સંસારી બની જાઉં !”

“એટલી બધી ઉમેદ છે ?”

“એવી ઉમેદ કેને ન હોય ?”

“હીક, હું તમારા માટે કન્યાની તપાસ કરું છું. તેટલી સુલભ તમારે મારે ત્યાંજ રહેવાનું છે. હું મારા ખર્ચે તમને પરણાવવા માગું છું પરંતુ પત્ની તમારે ઘેર ચાલ્યા જાવો.”

સરોજ બોલી.

“તમારા આમંત્રણનો આનાદર મારાથી થઈ શકતો નથી.” જીવનલાલ બોલ્યો.

તેજ દિવસથી સરોજે બાઈને માટે કન્યાની તપાસ ચલાવી કાઈ સુંદર હોય તો નહાની લેવા, કાંઈ મોટી વધતી હોયતો

સુંદર ન હોય, કોઈ મ્હોટી ને સુંદર હોય તો કેળવાયલી ન હોય તો કોઈ નહાની ને કેળવાયલી હોય તો સુંદર ન હોય. આંતે એક કન્યા સરોજે પસંદ કરી તેનું વય ચૌદવર્ષનું હતું. સૌન્દર્યમાં તે અદ્વીતીય હતી. તેનું નામ ચમ્પા હતું. તેના દેહ સુમનના રંગપરથી કદાચ તે નામ પાડવામાં આવ્યું હોય !

“ બાપ ! કન્યાની શોધ થઈ ગઈ છે. હવે લગ્ન મુકુર્ત જોવ-
રાવવાનું બાકી છે. ”

જીવનલાલ હસ્યો. તેના દેહમાં રસના કુવારા છૂટ્યા.
લગ્ન મુકુર્ત વસંતપંચમીનું આવ્યું. એ દિવસની સરોજ આગુરતા
પૂર્વક રાહ જોઈ રહી.

આને જીવનલાલ ! વસંતપંચમી જલદી આવે એટલા માટે ખીજ
આડી તિથિએનો કાચ થાય એવું ઇચ્છવા લાગ્યા !

આખરે વસંત પંચમી આવી. લગ્નની ધામધુમ ચાલી રહી.
લગ્ન થઈ ચૂક્યા. ચંપા સરોજને ઘેર આવી.

“ બાપ ! ” સરોજ બોલી ! “ થલુજ ખોડું થઈ ગયું છે !

“ શું ! ” જીવન ચમક્યો.

“ કન્યાતો હજારી જેવી છે. લગ્ન પહેલાં કન્યા નજરે ન જોઈ
એ બૂલ માટે હવે મને પશ્ચાતાપ થાય છે. કન્યા કાળી છે કદરૂપી છે ને
તોતડી છે. બાપના માટે એવી કન્યા શોધવા માટે હું અત્યંત
દીલગીર છું ! ”

સરોજ ખિન્ન અવાજે બોલી

જીવનલાલનો રસ કુવારો ઉખડી પડ્યો. તેનું મ્હોં લેવાઈ ગયું
તે બોલ્યો :

“ એટલી ઉતાવળ કરવાની શી જરૂર હતી. ? ”

“ભાઈ ! જે થયું તે થયું હવે ખીજી કન્યા શોધીને તમને પરણાવીશું.”

સરોજ બોલી.

સાંજ પડી. આકાશમાં સોનાની વાદળીઓ ચગકી રહી. જીવનલાલના હૃદયમાં કાશમાં અંધકારની વાદળી જામી તેની વદનકાંતિ હરાઈ ગઈ તેનું રસ ઝરણું સુકાઈ ગયું.

રાત્રિ પડી, સન્ધ્યાનો સુવર્ણ રંગ રાત્રિમાં વિલીન થઈ ગયો. ચન્દ્રમાનો પ્રકાશ પૃથ્વીને અજવાળી રહ્યો.

“ભાઈ આટલા ઉદાસ શાને છે. ?” સરોજ જીવનલાલની મુખમુદ્રા જોઈને બોલી.

“તે તમે ક્યાં નથી જાણતા ?” જીવનલાલ બોલ્યો.

“વહુરાણી કદરૂપા છે તેથી ઉદાસ થવાનું હોય ? કાલે ખીજી રાણી લાવીશું, ઈન્દ્રની અસરા જેવી.”

સરોજ આકુ સ્પીત ફરકાવતી બોલી.

જીવનલાલ કંઈ બોલ્યો નહિ. સરોજ બોલી:

“હવે ઉંધ આવે છેને ?”

“હા” નિઃશ્વાસ સાથે જીવનલાલ બોલ્યો.

“જાઓ સુન્દરહો. ધણી દિવસનાં ઉજાગરા છે.” સરોજ બોલી.

જીવનલાલ શયન રૂમમાં આવ્યો. નવ ઈંપતીના પ્રથમ મિલન પ્રસંગે નાયક નાયિકાની અંતરમાં કેવા પ્રકારની અને છે. તે અનુભવીયોજ જાણે.

પણ જીવનલાલની અંતરાંગમાં રસ ન હતો. પડંગમાં પડીને તેણે નિઃશ્વાસ નાખવા માંડ્યા.

એક કલાક તે નિઃશ્વાસ નાખતો પડી રહ્યો. શ્વપનગૃહનું દાર એકાએક ફડકે તેનું ઉધડ્યું. ને એ ઉધડેલા દારમાંથી ચમ્પા અંદર આવી.

ચમ્પાએ પોતાનું મુખ ધ્રુવટમા છુપાવેલું હતું. તેમ હાથ પગ પણ વસ્ત્રચ્છાદિતજ રાખ્યા હતા. કદાચ એ સરોજની ક્ષિપ્તવણી હોય !

ચમ્પા મદ ઝરતા પગલે અંદર આવી. જીવનલાલે આખ્યો મીંચી દીધી. કદરૂપા મ્હોને જોવાની ઇચ્છા કેને થાય ?

ચંપા પલંગથી સ્થેજ દુર આવીને ઉભી રહી. ઘણીવાર મુઠ્ઠી તે ઉભી રહી; પરંતુ જ્યારે જીવનલાલે તેને ખોલાવી નહિ ત્યારે તે હળવે રહીને નીચે બેસી ગઈ.

જીવનલાલે તેની તરફ જોવાની કુરસદ ક્યા હતી ?

ચમ્પાનું હૈયું ધડકતું હતું. પતિ કેવના પ્રથમ મિલનમા તેણે જોટલી બને તેટલા વસ્ત્રાશુપણો પહેરવામા સ્થેજ પણ ખામી રાખી ન હતી.

જીવનલાલ તો શોકમાને શોકમા નિદ્રાધિન થઇ ગયો.

આ બાજુ ચમ્પાનું હૃદય આકુળ વ્યાકુળ થવા લાગ્યું. પતિ કેવ થુ કરે છે તે જોવાની તેને ઇચ્છા ઉદ્ભવી, ધ્રુવટ દુર કરીને તેણે જોયું તો જીવનલાલ ધોરતો હતો !

જે ઉભી થઇ. પીમે પગલે પલંગ પાસે ગઇ. પતિના મ્હો સામું તેણે ધ્યાનપૂર્વક જોયું. સ્વામિની સુંદરતા જોઇને તે મીઠું હતી.

જીવનલાલે નિદ્રાધિન જોઇને ચમ્પાને લાગ્યું કે તેમને પરિશ્રમ લાગ્યો હશે ને મારી આવાની રાહ જોતા જોતા નિદ્રાધિન થઇ ગયા હશે.

પતિને જગડવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. સ્વાભાવિક સ્ત્રી લલ્લ-શીળ હોય છે, પરંતુ અત્યારે તેણેજ લલ્લમતી ભંગ કરવાનો વિચાર

કર્ચો. એ હેતુથી કે પોતે જીવનલાલને ન જગાડે ને પ્રભાત થઈ જાય તો ?

પણ જગાડવા શી રીતે ? ચંપાએ પ્રશ્ન વિચાર કર્યો. યમ પકડીને હલાવવો કે હાથ ખેંચવો, કે શરીર ઢંઢોળવું ? એકાએક તેને એક યુક્તિ સૂઝી. તેણે આનંદમા હસી દીધું. ને એ હાસ્યની સાથે તેણે જીવનલાલના ગાલ પર ચુંબન કરીધું.

ચુંબનના રણકારથી જીવજીલાલની નિદ્રા ઉડી ગઈ. ચંપાએ શરમાઈને પોતાનું મુખ છુપાવી દીધું. પણ જીવનલાલ સહેજ-સાજ ચંપાના મુખને જોઈ ચક્રો ને તેને એમુખ ઘણું જ સુંદર લાગ્યું.

તે પલંગમા બેઠો થયો. ચંપા પાસેજ ઉભી હતી તેના હાથ પકડી પલંગપર બેસાડી. પછી જીવનલાલે ચંપાનું મુખાગ્રજાનન દુર કંધું. વાદળીના દુર થવાથી રજની કાત જોવો દીપે તેવું ચંપાનું વદન દીપી રહ્યું.

પત્નીનું મોઢો જોતાજ જીવનલાલ હસી ગયો. હવેજ તેને ભરોળના કહેવાની મતલબની ખબર પડી. ભાઈની મશ્કરી કરવાની પહેનની રમણીય વૃત્તિએ ધડીબર તેને હસાવ્યો.

જીવનલાલનો રસ દુવારો છિછળ્યો. તેની વદનકાંતિ એ ઉમળકામા ચંપાનાં ગુલાબી ગાલપર પતિદેવનું ચુંબન રણકયું.

“કંઈ ઉધ અહુ આવે છે ?” રૂપેરી ધંટડીના એવા અવાજે ચંપા બોલી.

જવાબમા જીવનલાલ હસ્યો ચંપા હસી. ગતિ વીણાનો તાર રણકયો.

ને વાતાવરણ રસમય બની ગયું !

“કેમ ભાઈ ! વહુ રાણીનું મોઢો જોયુંને ? કેવું કાળું અને

કદ રૂપું છે ? ” સવારમાં જીવનલાલ અમનરૂપ બહાર આવ્યો તે સરોજ હસીને બોલી.

જીવનલાલ બોલ્યો:

“ બહેન ! તમે તો હઠ કરી ! ”

“ કેમ ? ” સરોજે પૂછ્યું:

“ મીઠી મસ્કરી કરી ! ”

જીવનલાલે હસીને ઉત્તર આપ્યો.

“ બાઈ ! ત્યારે શું હું ગાંડી છું કે તમને કાળું અને કદરૂપું અર્ધાંગ મેળવી આવું ? ” સરોજ બોલી.

“ પણ મેં તો સાચુંજ માની લીધું હતું ! ” જીવનલાલ બોલ્યો. સરોજ હસી. જીવનલાલ પણ હસ્યો.

તે અમ્મા શામાટે ન હસે ? તે પણ હસી પડી.

નવનીત અને મધુરી અમ્માને બહુજ મ્હોતો હતો. મામી વિના તેઓ ખાતા નહિ. માના કરતાં પણ વિશેષ પણે મામી તરફ તેઓ આકર્ષાયા.

બ્યારે જીવનલાલ પોતાને ઘેર જવા તૈયાર થયો ત્યારે સરોજે બાઈ અને બાબીને પોતાને ત્યાં રાખવાનો વિચાર જણાવ્યો. ધણી બાનાકાની પછી જીવનલાલે બહેનના વિચારને માન આપ્યું.

એક દિવસ નવનીત. દોડતો દોડતો ઘરમાં આવી ગયો. પોતાની મામી તેને ધણીજ વ્હાલી લાગતી. સ્કુલથી છુટ્યા પછી તે અંપાનેજ વળગ્યો રહેતો. સરોજ તેને બહુ લહતી, પરંતુ અંપા નવનીતને પોતાની પાસેજ રાખતી. એ બાળકને રમાડવામાં, હસાવવામાં, સાથે ફેરવવામાં તેને બહુજ મજા પડતી. આ વાચાંલ છેકરો તેને ધણી વખત મુકકેલીમાં મૂકી દેતો.

મેદાનમાં રમી થાકી જોડતો આવેલો નવનીત ચંપાની પાસે લપાઈ ગયો.

સરોજ જોડેના ઓરડામાં જીવનલાલ સાથે વાતો કરતી હતી. જીવનલાલ વાચતો વાત કર્યે જતો હતો,

નવનીતે પૂછ્યું:

“મામા ! શું વાઝ્યું ?”

“ના ભાઈ ! મને તો કંઈજ વાઝ્યું નથી.”

ચંપા બોલી.

સરોજ અને જીવનલાલ આ નંદારા છોકરાની પ્રશ્ન પરંપરા સાંભળી ચમક્યા.

“જુહું બોલો છો !” નવીનત બોલ્યો.

સરોજે ડોકલું કરી બંને જણને જોયા.

“શાનું જુહું ! લુચ્ચા !”

કહી ચમ્પાએ હજવેથી ઘેલ મારી.

“કેમ ? જુઓને ! આ ગાલે શાનો ડાઘ.....”

નવનીતના મોઢા પર ચંપાએ હાથ મૂકી તેને વાક્ય પૂરું કરવા દીધું નહિ.

સરોજ ખડખડાટ હસી પડી.

જીવનલાલ જાણે કશું જણ્યુંતો ન હોય તેમ નીચું જોઈ વાંચવા લાગ્યો.

આનંદને અમૃતરસે ભરપૂર જે ગૃહ જીવન છે.

જે ગૃહ મંદી દેવો વસે તે ગૃહ જીવનને, ધન્ય છે.

ૐ આનન્દ ! આનન્દ ! આનન્દ !

સર્વ સ્વલે ચર્તો !

— સમાપ્ત. —

લક્ષ્મીરામણી પાનાં ૨૫૬
કી. ૦-૧૮-૦
પવિત્ર લીલાવતી
(હરીગીતમાં) ૦-૬-૦
સતી તારામતિ ૦-૧૦-૦
કોણ ચાલાક ? ૦-૧૦-૦
સદેવંત સાવળીંગા ૦-૧૦-૦
ન્યુ ખુખસુરત ગાયનમાળા
સચિત્ર ૦-૮-૦
મોટી ન્યુ ખુખસુરત
ગાયનમાળા ૦-૧૨-૦
વિજયા વિજય ૦-૧૦-૦
સુદામાજી સચિત્ર ૦-૧૦-૦

દયાની દેવી સચિત્ર ૦-૬-૦
નળદમયંતી સચિત્ર ૦-૧૦-૦
પંચીકરણ ગુજરાતી ૧-૮-૦
શુદ્ધ કાવ્ય દોહન કી. ૧-૮-૦
સાચો સવાશેર ૦-૮-૦
મંત સમાજ લજનાવલી
સચિત્ર કી. ૧-૦-૦
ખત્રીસ પુતળી મોટી પાકુ પુંકુ
સચિત્ર ૩-૦-૦
“શોભના” સચિત્ર ૦-૬-૦
રણછોડ લીલા ભાગ ૧-૨
સચિત્ર દરેકના ૦-૬-૦

ગજરામાર, ગુલબ કાવળી, અરાસકસ્તુરી, મુંદરકામદાર દરેક સચિત્ર કી. ૦-૮-૦

પુસ્તકો વેચનાર વ્યાપારીઓને સુચના.

હાલમાં અમેએ સારાં, સસ્તાં ને સચિત્ર પુસ્તકો બહાર પાડ્યાં છે નવાં નવાં સાચત્ર તેજદાર પુસ્તકો બહાર પડતાં જાય છે. આપ આપનું નામ નોંધાવશો તો છપાતા નવાં પુસ્તકો જણાવતાં રહીશું.
ગામેગામ એજન્ટ જોઈએ છે.

તમે બીજો વ્યાપાર કરતા હો તેની સાથે વીસ પચીસ રૂપીયાના અમારા સારા સસ્તાં ને સચિત્ર પુસ્તકો રાખશો તો ટુંકી મુદ્દીમાં ઘણો સારો નફો મેળવી શકશો.

ઉપરનાં તમામ પુસ્તકો તથા બીજા દરેક પુસ્તક મળવાનું સ્થળ:—

શુકસેલર રણછોડલાલ મોતીલાલ શાહ.

સીચીરોડ—અમદાવાદ.

(વાંચી) જુદી જનેતા. ડી. ૩૦-૧૦-૦

જુદી જનેતા (વાંચી) સચિત્ર દોષા આગામી ૩૦-૧૦-૦

જુદી જનેતા (વાંચી) સચિત્ર આગામી ૩૦-૧૦-૦

જુદી જનેતા રજાજીવન માળીજીવન શાહ. રીપ્રીન્ટ-અમદાવાદ.

